

2023, Vol. 4(2), 279-308

© The Author(s) 2023

Article reuse guidelines:

<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>

DOI: 10.47613/reflektif.2023.106

Article type: Research Article

Received: 17.04.2023

Accepted: 26.05.2023

Published Online: 05.06.2023

Recep Kapar*

Türkiye’de Çalışanların Yoksulluğu, Yoksunluğu ve Sosyal Dışlanmaları *Poverty, Deprivation and Social Exclusion of Workers in Turkey*

Öz

İstihdam, yoksulluktan kurtulmanın ve yoksullukla mücadele etmenin en etkili yolu olmakla birlikte, dünyada ve Türkiye’deki çalışanların bir kısmı için istihdam, bu işlevini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır. 2021 yılında Türkiye’de çalışanların yüzde 12,9’si yoksul, yüzde 18,9’u sosyal dışlanma ve yoksulluk riski altında, yüzde 22,9’u ise maddi ve sosyal yoksunluk içindedir. Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında çalışanların yoksulluk, sosyal dışlanma ve yoksunluk oranlarının en yüksek olduğu ülkelerden biridir. Gelir düzeyi, hane yapısı, hane çalışma yoğunluğu ve hanenin sosyal transferlere erişimi gibi çok sayıda değişken, çalışan yoksulluğunun belirleyicileri olarak sıralanabilir. Diğer yandan çalışan yoksulluğu verileri, çalışanların çalışma ve yaşam koşulları hakkında yeterli bilgi sağlamaktan uzaktır. Aynı zamanda yoksulluk, sosyal dışlanma ve yoksunluk risklerine maruz kalan çalışanlar, karmaşık ve heterojen bir gruba oluşturmaktadır. Çalışanları ve ailelerini bu tür risklerden korumak için farklı politikaların uygun bir bileşim içinde uygulanması gerekmektedir. Bu politikalara, (i) başta asgari ücret olmak üzere hane gelirlerinin yükseltilmesi, (ii) özellikle kadınların ücretli istihdamının artırılarak hanelerin çalışma yoğunluğunun geliştirilmesi, (iii) sosyal güvenlik sisteminde uygun nitelik ve kapsamda aile ve çocuk programlarının uygulanması, (iv) toplu sözleşmelerden yararlanan çalışan sayısının artırılması ile toplu sözleşme sisteminin merkezileşmesini desteklenmesi ve (v) sendikaların örgütlenmeleri önündeki engellerin kaldırılması gibi örnekler verilebilir.

Abstract

While employment is the most effective way to get out of and fight against poverty, it is insufficient in fulfilling this function for certain workers in Turkey and around the world. In 2021, 12 percent of the workers in Turkey are in poverty, 18.9 percent are at risk of social exclusion and poverty, and 22.9 percent are in material and social deprivation. Turkey is one of the countries with the highest rates of poverty, social exclusion, and deprivation of workers among European countries. Various factors such as income level, household structure, household work intensity, and household access to social transfers can be specified as determinants of working poverty. On the other hand, working poverty data are far from providing sufficient information about the working and living conditions of workers. At the same time, workers who are exposed to the risks of poverty, social exclusion, and deprivation constitute a complex and heterogeneous group. Several policies to protect workers and their families from such risks need to be implemented in an appropriate combination. These policies, (i) increasing household incomes, primarily the minimum wage, (ii) improving the work intensity of households by increasing the paid employment of women in particular, (iii) implementing family and child programs of appropriate quality and scope in the social security system, (iv) supporting the centralization of the collective bargaining system and expanding the coverage of workers benefiting from collective agreements and (v) eliminating obstacles to the organization of trade unions can be given as examples.

Anahtar kelimeler

Çalışan yoksullar, çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanma, yoksunluk, Türkiye

Keywords

Working poor, in-work poverty, social exclusion, deprivation, Turkey

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, recepkapar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0539-063X.

Giriş

Toplumsal bir sorun olarak çok farklı nedenlerle ve biçimlerde ortaya çıkan ve karmaşık nitelikler taşıyan yoksulluğun önlenmesinde istihdam, en önemli araç olarak kabul edile gelmiştir. Ancak gelişmişlik ve gelir düzeyi ne olursa olsun tüm toplumlarda farklı oranlarda da olsa çalıştığı halde yoksul olanların bulunması, istihdamın yoksulluğu önleme işlevinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede yoksulluğun özel bir türü olan ve yoksulluk ile istihdam arasındaki çelişkili ilişkiyi görünür hale getiren çalışan yoksulluğu, sosyal politika çalışmalarında gittikçe daha fazla dikkat çekmektedir. Ayrıca çok sayıda çalışanın, yoksulluk yanında şiddetli maddi ve sosyal yoksunluk ile sosyal dışlanma riskine maruz kaldıkları görülmektedir.

Makalenin amacı, Türkiye’de çalışanların karşı karşıya kaldıkları yoksulluk ve sosyal dışlanma riskini incelemek ve bu sorunun üstesinden gelmek için uygulanması gereken sosyal politika önceliklerini özetlemektir. Makalenin ilk kısmında çalışan yoksulluğu açıklanmış ve düşük ücretli çalışma ile ayrılan yönleri belirtilmiştir. Bu doğrultuda çalışan yoksulluğunun tanımlanması ve ölçülmesine ilişkin sorun alanları tartışılmıştır. Sonrasında Türkiye’deki çalışan yoksulluğuna ilişkin göstergeler, karşılaştırmalı bir yaklaşımla çalışanın bireysel, çalışma biçimi ve hane özelliklerine göre incelenmiş, çalışan yoksulluğu riski yüksek olan gruplar belirlenmiştir. Makalenin devamında çalışanların sosyal dışlanma ve yoksulluk riskleri ile maddi ve sosyal yoksunluk durumları ele alınmıştır. En sonda ise Türkiye’de çalışan yoksulluğun ve dışlanmasının önlenmesine dönük sosyal politikaların eksik yanları tespit edilmiş, geliştirilmesi gereken sosyal politikaların temel unsurları kısaca açıklanmıştır.

Çalışan Yoksulluğu

Yaratılan yeni işlerin sayısı ve işsizlik oranı, hükümetlerin izlediği işgücü piyasası politikalarının başarısını ve performansını belirlemede yaygın olarak kullanılan ölçütlerdir. Ancak bu tür niceliksel işgücü piyasası göstergeleri, işgücü piyasasındaki, çalışma ve yaşam koşullarındaki sorunların yalnızca bir yönünü ortaya koymaktadır. Bir ülkede işgücü piyasasının ve çalışma koşullarının tam olarak anlaşılabilmesi ve analizi için var olan ve yeni yaratılan işlerin niteliksel unsurlarına ve çalışanların refahına katkısına da odaklanmak gerekmektedir. Bu doğrultuda işlerin niteliğini belirlemede çok farklı ölçütler kullanılmaktadır. Söz konusu ölçütlerden birisi, çalışan yoksulluğunun düzeyidir. Diğer bir deyişle istihdam edildikleri ve çalıştıkları halde yoksulluktan kurtulamayanların varlığıdır.

Önemli bir sosyal sorun olan yoksulluğun azaltılması, önlenmesi ve ortadan kaldırılmasında istihdamın artırılmasının en etkili yöntem olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Ancak çalışmanın, diğer bir deyişle istihdamda olmanın her koşulda veya her zaman çalışanı ve ailesini yoksulluktan kurtarmada yeterli olmadığı da anlaşılmıştır. Diğer bir deyişle milyonlarca insan çalışmasına rağmen kendilerini ve birlikte yaşadığı aile üyelerini yoksulluktan kurtaramamakta, temel gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Uzunca bir süredir dünyada

farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde çalışan yoksulların varlığı ve bu yoksulluğun üstesinden gelme yöntemleri sosyal bilimlerin gündemindedir.

Çalışan yoksulluğu (*working poor* veya *in-work poverty*) kavramının istatistiki olarak tanımlanması, çeşitli sorunlar içermektedir. İstatistiki bir kavram olarak çalışan yoksulluğunun tanımı ve unsurları, ülkelere ve uluslararası örgütlere göre farklılık gösterebilmektedir (Ahrendt ve diğerleri, 2017, s. 4-5, 53-57; Berkman, 2023, s. 74-76). Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi ülkelere göre kavramın tanımı ve unsurları ile ölçütleri değişmektedir. Bu nedenle ulusal tanımlar ve bu tanımlardan yola çıkılarak toplanan veriler, uluslararası bir karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Yaklaşımı

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ), günlük 1,90 ABD doları altında kişi başına harcamaya veya gelire sahip olan istihdamdaki kişileri çalışan yoksul olarak tanımlamaktadır (Ayrıntı için bkz.: UNSD, 2023, s. 1-6). Ayrıca geliri veya harcaması, günde 1,90 ABD dolarından az olanlar “aşırı yoksul”, 1,90 ila 3,20 ABD doları aralığında olanlar “orta düzeyde yoksul”, 3,20-5,50 ABD doları arasında bulunanlar “yoksulluğa yakın” olarak da nitelenmektedir (ILOSTAT, 2023a). Dünya Bankası'nın belirlediği kişi başı günlük 1,90 ABD doları gelirin veya harcamanın yoksulluk eşiği olarak kullanması, özellikle gelişmiş ve OECD üyesi ülkelerdeki çalışan yoksulların, UÇÖ'nün hesaplamalarına ve verilerine yansımaya engel olmaktadır (Gautie ve Ponthieux, 2016, s. 486).

UÇÖ hesaplamalarına göre 2000 yılında düşük gelirli, alt orta ve üst orta gelirli ülkelerde 666 milyonu aşan *aşırı yoksul çalışan* sayısı, 2021 yılında 214 milyon düzeyine kadar gerilemiştir. Verilerden alt orta ve üst orta gelirli ülkelerde yıllar içinde aşırı yoksul çalışan oranında ve sayısında düzenli bir azalma olduğu anlaşılmaktadır. Ancak düşük gelirli ülkelerde 2000'li yılların başında aşırı yoksulluk içinde çalışanların oranında azalma gerçekleşmiş olmasına karşın, 2010'lu yılların sonundan günümüze kadar geçen sürede bu azalma durmuştur. 2000-2022 yılları arasında düşük gelirli ülkelerde aşırı yoksulluk içinde yaşayan çalışanların oranındaki gerilemeye rağmen sayıları 81 milyon 300 binden 101 milyon 600 bine çıkmıştır (ILO, 2023, s. 42-43). Öte yandan UÇÖ, başka bir yayınında *orta düzeyde yoksul çalışan* sayısının, 2017 yılında hızla gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin toplamında 430 milyonu aşkın olduğunu ve 2019 yılında bu sayının 414 milyona gerileyeceğini tahmin etmiştir (ILO, 2018, s. 1, 8). Ayrıca UÇÖ, çalışan yoksulluğunun gerilemesini olumlu değerlendirmekle birlikte son yıllardaki gerileme hızındaki düşüşten endişe etmektedir. Bu bağlamda UÇÖ, aşırı ve orta düzeyde yoksul çalışanların varlığını önemli ve yaygın bir sorun olarak değerlendirmiş, bu durumun Sosyal Kalkınma Amaçlarına ulaşmaya zorlaştırdığını belirtmiştir (ILO, 2018, s. 1, 8).

UÇÖ'nün hesaplamalarına göre 2022 yılında Türkiye'de çalışanların yüzde 0,08'i “aşırı yoksul”, yüzde 0,49'u “orta düzeyde yoksul” ve yüzde 6,64'ü “yoksulluğa yakın” olarak belirlenmiştir. Buna göre Türkiye'de aşırı yoksul çalışan 26 bin 100, orta düzeyde yoksul çalışan

152 bin ve yoksul olmayan ancak yoksulluğa yakın çalışan 2 milyon 58 bin kişidir (ILOSTAT, 2023b).

UÇÖ'nün hesaplamalarında kullandığı Dünya Bankası'nın günlük 1,90 ABD doları olarak belirlediği uluslararası yoksulluk eşiği, yoksulluğu ölçmede yetersiz olduğu için yaygın ve haklı bir eleştiriye uğramaktadır. Eleştirilere göre bu eşik, onurlu bir yaşamla ilgisi olmayan ve oldukça düşük düzeyde bir yaşam standardı esas alınarak belirlenmiştir. Bu yönüyle uluslararası yoksulluk eşiği, insan hak ve özgürlüklerinin özüne uygun değildir. Buradan hareketle bu ölçüt temelinde yoksulluğun gerilediğine ilişkin bulgular, yanıltıcı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu yöntem, ulusal yoksulluk eşiklerine göre yoksulluğu, düşük olarak ölçmektedir (Alston, 2020, s. 4-5). UÇÖ'nün Dünya Bankası tarafından geliştirilen uluslararası yoksulluk eşiğine göre hesapladığı veriler esas alınarak Türkiye'de çalışan yoksulluğunu tam olarak bütün boyut ve unsurlarıyla belirlemek olanaklı değildir. Bu nedenle UÇÖ'nün kullandığı çalışan yoksulluğu ölçütünün Avrupa ve OECD ülkelerini incelemede yetersiz olduğu göz önünde bulundurularak bu makalede aksi belirtilmedikçe Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin (EUROSTAT) standartları ile tanımı esas alınacak ve konuyla ilgili veri tabanındaki verilerden yararlanılacaktır¹.

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin Yaklaşımı

EUROSTAT, sosyal transferlerden sonra ulusal medyan (ortanca) eşdeğer harcanabilir gelirin yüzde 60'ı olarak belirlenen yoksulluk eşiğinin altında eşdeğer bir harcanabilir gelire sahip ve yılın en az yedi ayında istihdamda olan kimseyi çalışan yoksul olarak tanımlanmaktadır (EUROSTAT, 2023a; Ahrendt ve diğerleri, 2017, s. 5). Ancak çalışan yoksullar belirlenirken farklı yoksulluk eşikleri kullanılabilir. Çok sayıda örnekte bir ülkedeki ortanca (medyan) gelirin yüzde 40'ı veya yüzde 50'si ya da yüzde 60'ı ve altı, hatta yüzde 70 ve altı gibi farklı belirlenmiş gelir eşikleri yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. EUROSTAT yayınlarında aksini belirtmemişse medyan eşdeğer harcanabilir gelirin yüzde 60'ını yoksulluk eşiği olarak almaktadır. Ancak Ofis, yüzde 40, 50 veya 70 gibi diğer eşiklere dayalı yoksulluk hesaplamaları yapmakta ve verileri paylaşmaktadır.

Yoksul olma durumu, hane ölçüğü ve hanenin toplam geliri esas alınarak belirlenmektedir. Buna göre toplam hane gelirinin hanede yaşayan kişi sayısına bölünmesiyle elde edilen kişi başına düşen gelir miktarı, yoksulluk eşiği ile kıyaslanmaktadır. Hanede kişi başına düşen gelir, medyan gelirin belirli bir yüzdesi olarak belirlenen yoksulluk eşiğinin altında ise hem hane hem de o hanede yaşayan ve çalışanlar, yoksul olarak nitelenmektedir (Ahrendt ve diğerleri, 2017, s. 5).

İstihdamda veya çalışan olma durumu, yılın en az yedi ayını istihdamda geçiren kimseyi nitelenmektedir. Buna göre istihdam kavramı, ücretli çalışan, yanında birilerini çalıştıran veya çalıştırmayan kendi hesabına çalışan ile ücretsiz aile çalışanı statülerini içermektedir. Bu ne-

denle çalışan yoksullardan sadece ücretli çalışanlar anlaşılmalı, diğer istihdam statülerinde çalışanların da yoksul olmaları durumunda çalışan yoksul kapsamına girdikleri bilinmelidir (Ahrendt ve diğerleri, 2017, s. 5; Guio ve diğerleri, 2021, s. 254).

Kısacası istihdamda olup, aynı zamanda yoksul bir hanede yaşayan kimseye çalışan yoksul denmektedir. Açıklamalardan anlaşılacağı üzere çalışan yoksulluğu, istihdamda olma statüsü ile hane özelliklerinin bir araya gelmesiyle belirlenmektedir. Bu yönüyle çalışanın yoksul olması, çalışması sonucunda elde ettiği gelirin yoksulluk eşiği altında olduğu anlamına gelmemektedir. Bir kimse, çalışması karşılığında yoksulluk eşiğinin oldukça üstünde yüksek gelir elde etse dahi yaşadığı hanenin yapısı nedeniyle yoksul olabilmektedir. Aksi durumda çalışma karşılığında yoksulluk eşiğinin çok altında oldukça düşük gelir elde eden bir çalışan, yaşadığı hanenin diğer gelirleri veya hane üyelerinin çalışma gelirleri nedeniyle yoksul olarak nitelenmemektedir. Yoksulluk hali, çalışanın yaşadığı hanenin toplam geliri ve hanede yaşayanların sayısı esas alınarak belirlendiği için çalışan yoksulluğu, çalışanın çalışmadan elde ettiği gelir ile doğrudan bağlantılı değildir (Pena-Casas ve Latta, 2004, s. 22-25; EUROSTAT, 2010, s. 27-30).

Bu nedenle çalışan yoksulluğunun ortaya çıkışında çalışanın istihdamdan elde ettiği gelir, tek başına belirleyici değildir. Hanenin toplam geliri ve hane yapısı, çalışan yoksulluğu üzerinde önemli belirleyicilik taşımaktadır. Buradan hareketle yoksulluk eşiğinin altında gelir elde eden “düşük ücretli çalışan” ile çalışan yoksulun aynı anlama gelmediği bilinmelidir (Ayrıntı için bkz.: McKnight ve diğerleri, 2016, s. 14-25). Örneğin 1995 yılında 13 Avrupa Birliği (AB) üyesinin toplamında düşük ücretli çalışanların sadece yüzde 20’sinin yoksul olduğu hesaplanmıştır. Diğer bir deyişle bu ülke grubunda düşük ücretli çalışanların yüzde 80’ni yoksul değildir. Öte yandan aynı verilere göre bu ülkelerde çalışan yoksulların yalnızca yüzde 37’si düşük ücretli olarak çalışmaktadır. Buna göre çalışan yoksulların yüzde 63’ü düşük ücretli değildir (Pena-Casas ve Latta, 2004, s. 32-33). Benzer biçimde 2013 yılında AB ülkelerinde her altı düşük ücretli çalışandan sadece birinin yoksul olduğu hesaplanmıştır. Başka bir deyişle AB ülkelerinin genelinde düşük ücretli olarak kabul edilen çalışanların yaklaşık yüzde 16,6’sının yoksul olduğu belirtilmektedir (Pena-Casas ve diğerleri, 2019, s. 32).

Düşük ücretli çalışma ile çalışan yoksulluğu ilişkisini ve ayrımını belirleyen hane özellikleridir. Gerçekten yoksulluk eşiğinin çok üzerinde yüksek ücretli bir çalışan, başkaca çalışanın veya gelirin bulunmadığı ya da çok üyeli bir hanede yaşaması durumunda çalışan yoksul olabilmektedir. Aynı geliri elde eden bir başka çalışan, tek başına ya da az üyeli veya başkaca çalışanların bulunduğu bir hanede yaşıyorsa çalışan yoksul olmayabilmektedir. Öte yandan çalışması karşılığı yoksulluk sınırın epey altında gelir eden çok düşük ücretli bir çalışan, yaşadığı hanedeki diğer üyelerin elde ettikleri gelirin yüksek olması nedeniyle çalışan yoksul olmaktan kurtulmaktadır. Kısacası çalışan yoksulluğu, sadece çalışanın bireysel özellikleri tarafından belirlenmemekte, çalışanın içinde yaşadığı hanenin nitelikleri ile çalışanın bireysel niteliklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre çalışan statüsü bireysel, yoksul statüsü ise hane özelliklerine göre belirlenmektedir (Hanzl-Weiß ve diğerleri, 2010, s. 1).

Karşılaştırmalı Perspektiften Çalışan Yoksulluğunun Göstergeleri

EUROSTAT verilerine bakıldığında yıllar içinde azalmakla birlikte 2021 yılında Türkiye’de 18 yaş üzerinde çalışan nüfusun yoksulluk oranı, yüzde 12,7 iken çalışmayanların yoksulluk oranı ise yüzde 21’dir. Aynı yıl içinde bu yaş grubunun toplamı için yoksulluk oranı yüzde 18,7 olarak belirlenmiştir. 2021 yılı için Türkiye’de yüzde 12,7 olan çalışan yoksulluğu oranı, AB 27 ülkesinin yüzde 8,9 olan ortalama oranından yüksektir. Türkiye, çalışan yoksulluğu oranı bakımından EUROSTAT’da verileri bulunan Avrupa ülkeleri içinde yıllara göre en yüksek olan ikinci veya üçüncü sıradaki ülke durumundadır. Aynı zamanda Türkiye’nin çalışan yoksulluğu oranı, en düşük çalışan yoksulluğunun olduğu Finlandiya’nın oranının 4 katından daha fazladır (EUROSTAT, 2023b).

Aşağıda **Tablo 1**’den ve EUROSTAT veri tabanı verilerinden Türkiye’deki çalışan yoksulların bireysel özellikleri, hane yapıları ve çalışma biçimleri ile hane çalışma yoğunlukları, AB’ye üye 27 ülkenin ortalaması ile yer yer karşılaştırılarak incelenmiştir (Türkiye’deki çalışan yoksulluğuna ilişkin farklı çalışmalar için bkz.: Erdoğan ve Kutlu, 2014; Aslan, 2020; Berkman, 2023).

Cinsiyet

Çalışan kadın yoksulluğunun, çalışan erkek yoksulluğuna eşit veya daha yüksek olduğu İsveç, Hollanda, Norveç, Çekya, Almanya gibi az sayıda ülke dışında genel olarak erkek çalışanların yoksulluk riski, kadın çalışanlarından yüksektir. Gerçekten de AB üyesi ülkelerin ortalamasına göre çalışan kadınların yoksulluk oranı yüzde 7,9 iken çalışan erkeklerin oranı ise yüzde 9,6’dır. Benzer biçimde Türkiye’de çalışan kadın yoksulluğu oranı, erkek çalışanlarından düşüktür. Türkiye’de çalışan kadın yoksulluğu, 2013 yılında yüzde 13 olan düzeyinden 2020 yılında yüzde 9,3’e gerilemiştir. Çalışan erkek yoksulların oranı ise 2013-2021 yılları arasında yüzde 14-15 aralığında seyretmektedir (EUROSTAT, 2023b).

Cinsiyete göre çalışan yoksulluğu oranındaki bu farklılık, çalışan yoksulluğunun tanımı ve ölçüm yöntemi ile toplumsal cinsiyete ilişkin değerlerin ve rollerin istihdam, dolayısıyla hane çalışma yoğunluğu üzerindeki etkilerinden kaynaklanmaktadır. Hanelerde erkeklerin çalışmada ve gelir elde etmede birincil, kadınların ise ikincil düzeyde sorumlu görülmesi, kadın çalışan yoksulluğunun erkek çalışanlara göre düşük olmasının nedenlerinden biridir. Özellikle iki veya daha fazla yetişkinin bulunduğu haneler temel alındığında, çalışan kadın yoksulluğunun düşük olmasının ortaya çıkardığı çelişkinin nedeni daha kolay anlaşılmaktadır. Buna göre çalışan yoksulluğu, hane ölçeğinde hesaplandığı için erkeğin istihdama katıldığı kadının katılmadığı durumda erkek çalışan, yoksul kategorisine girerken aynı yoksul hanede yaşayan kadın, istihdamda olmadığı için çalışan yoksul verilerine yansımamaktadır. Kadınların istihdama katılmadıkları hanelerde çalışma yoğunluğu ve hane geliri düşük olacağı için çalışan erkek yoksulluğu yüksek gerçekleşmektedir (Pena-Casas ve Ghailani, 2011, s. 202-231; Ponthieux, 2018).

Tablo 1
Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Çalışan Yoksulluğu

Hanenin ve Çalışanın Özellikleri	Türkiye						AB 27	
	2006	2010	2015	2019	2020	2021	2020*	
Çalışanlar	18 yaş üzeri toplam	18,2	18,0	13,7	13,2	12,9	12,7	8,8
	16-19 yaş arası toplam	25,6	-	23,3	23,2	23,5	23,6	14,1
	18 yaş üzeri kadın	21,0	21,3	11,5	9,9	9,9	9,3	7,9
	18 yaş üzeri erkek	17,3	16,7	14,7	14,6	14,2	14,2	9,6
	16-19 yaş arası kadın	30,9	-	23,0	31,1	20,8	30,6	-
	16-19 yaş arası erkek	23,0	-	23,5	20,3	24,4	21,8	-
Ücretli çalışanlar	18 yaş üzeri toplam	-	9,8	11,2	11,1	10,4	9,9	6,8
	16-19 yaş arası toplam	-	-	19,5	17,9	16,3	15,3	13,1
	18 yaş üzeri kadın	-	5,1	4,3	4,5	4,4	3,6	6,5
	18 yaş üzeri erkek	-	11,2	13,8	13,7	12,8	12,5	7,1
	16-19 yaş arası kadın	-	-	15,5	23,8	14,7	14,9	-
	16-19 yaş arası erkek	-	-	20,8	15,7	16,9	15,4	-
Ücretli statü dışında çalışanlar	18 yaş üzeri toplam	-	29,9	19,1	18,1	19,1	19,9	20,9
	16-19 yaş arası toplam	-	-	33,8	37,4	40,3	40,4	-
	18 yaş üzeri kadın	-	35,3	23,1	21,5	22,3	22,5	19,5
	18 yaş üzeri erkek	-	26,5	16,9	16,5	17,5	18,6	21,8
	16-19 yaş arası kadın	-	-	36,8	49,6	35,6	54,6	-
	16-19 yaş arası erkek	-	-	31,8	32,9	41,9	35,7	-
Çalışanın eğitim Durumu	İlkokul altı, ilkokul, orta okul	21,2	22,5	20,4	20,1	19,8	20,9	18,8
	Lise	6,2	6,1	8,2	8,2	9,1	9,1	8,8
	Yüksekokul	0,6	1,0	1,0	1,9	2,1	1,9	4,4
Çalışanın sözleşme türü	Sürekli çalışan toplam	7,1	6,9	8,8	9,1	8,3	7,5	5,4
	Geçici çalışan toplam	30,7	25,2	25,5	22,5	22,9	26,9	14,9
	Sürekli çalışan kadın	1,5	3,2	3,3	3,6	3,3	2,3	5,2
	Geçici çalışan kadın	22,2	10,4	10,3	9,5	11,6	14,8	13,6
	Sürekli çalışan erkek	8,4	8,0	11,0	11,4	10,4	9,6	5,6
	Geçici çalışan erkek	33,1	28,9	29,9	27,4	27,1	30,1	16,2
Çalışanın yıllık çalışma süresi	Bir yıldan az çalışanlar	28,1	21,2	20,4	19,1	19,1	22,1	15,4
	Bir yıl boyunca çalışanlar	17,2	17,6	12,8	12,4	12,1	11,7	8,5
Çalışma süresi	Kısmi zamanlı çalışanlar	30,9	28,6	17,8	16,6	14,9	18,2	13,8
	Tam zamanlı çalışanlar	16,9	16,7	13,2	12,8	12,4	12,1	7,3
Başka ülke yurttaşı olan çalışanlar	Tüm göçmenler	-	-	3,5	17,5	11,4	16,4	20,8
	AB dışı ülkeden göçmenler	-	-	4,6	18,2	12,2	17,1	25,0
Çalışanın hane türü	Tek yetişkin	4,9	7,7	3,3	3,7	2,7	3,4	13,5
	Çocuklu tek yetişkin	23,5	17,9	10,9	11,9	12,5	7,9	19,7
	Çocuksuz iki veya daha fazla yetişkin	9,5	9,8	5,4	4,8	5,3	5	5,6
	Çocuklu iki veya daha fazla yetişkin	21,1	21,8	18,1	18,1	17,5	17,2	9,3

Çalışanın hanesindeki çalışma yoğunluğu	Çok yüksek toplam	17,2	17,9	7,4	6,3	5,9	6,9	5,1
	Orta yoğun toplam	12,8	13,7	17,1	18,5	17,8	17,2	21,9
	Düşük yoğun toplam	29,2	24,8	26,3	30,2	29,9	29,5	39,0
	Çok düşük yoğun toplam	-	-	-	37,8	42,0	44,8	--
Çalışanın hanesi çocuksuz ve hanede çalışma yoğunluğu	Çok yüksek yoğun	9,1	12,8	4,3	3,5	3,7	4,5	5,4
	Orta yoğun	2,8	3,1	3,3	3,3	4,9	3,0	15,1
	Düşük yoğun	9,5	8,3	8,7	9,6	8,8	9,1	31,6
	Çok düşük yoğun	-	-	-	13,0	19,5	6,0	-
Çalışanın hanesi çocuklu ve hanede çalışma yoğunluğu	Çok yoğun	20,8	20,9	9,6	8,5	7,5	8,8	4,8
	Orta düzey yoğun	14,6	16,0	20,5	22,4	21,1	20,5	25,9
	Düşük yoğunluk	33,9	30,5	32,8	38,0	38,7	35,9	45,2
	Çok düşük yoğunlukta	-	-	-	50,9	50,6	56,1	-

* AB 27 üye ülkesi için 2021 yılının ayrıntılı verileri eksik olduğu için en ayrıntılı verilerin olduğu son yıl olması nedeniyle 2020 yılına yer verilmiştir.
Kaynak: EUROSTAT (2023b). *In-work poverty (ilc_iw)*. Population and social conditions database. Erişim adresi [<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>]

Ancak erkek istihdamdayken haneye ikincil veya ek gelir getirici olarak istihdama dahil olması durumunda kadın, çalışan statüsüne dahil olmakta ve toplam hane gelirine katkı yapmaktadır. Yoksulluk eşiği altında çok düşük çalışma geliri elde eden çalışan kadının, hanedeki erkeğin veya erkeklerin gelirinin etkisiyle yoksulluk eşiğinin üstünde kişi başı gelire sahip olduğu bir durum ortaya çıkabilmektedir. Böylesi bir hesaplama sonucunda çalışması karşılığında yoksulluk eşiği altında çalışma geliri elde eden çalışan kadın, çalışan yoksul olarak verilere yansımamaktadır. Belirtilen gerekçelerle çalışan yoksulluğu tanımının ve ölçüm yönteminin, toplumsal cinsiyet açısından tarafsız olmadığı, kadınların düşük gelirli, yoksulluk eşiği altında gelir getiren çalışmalarını gizlediği eleştirisi yapılmaktadır (Ponthieux, 2018).

Kadınların toplumsal cinsiyet ve rolleri nedeniyle istihdamdan dışlanmaları sonucunda kadınların düşük istihdam oranları, yüksek düzeyde erkek çalışan yoksulluğuna yol açmaktadır. Çalışan yoksulluğunun cinsiyet temelinde içerdiği bu çelişki, günümüz işgücü piyasası ve istihdam koşullarında erkeğin hanenin gelirini sağlamaya ilişkin geleneksel toplumsal cinsiyet rolünü tek başına yerine getirmede yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu bakımdan hane temelinde kişilerin yoksulluk, yaşam ve refah standardının belirlenmesi önemli sorun, açmaz ve çelişkiler içermektedir. Sorunun çok karmaşık boyut ve unsurlar içermesi nedeniyle yoksulluk ve yoksunluk araştırmaları ile bunları önleme politikaları bağlamında bireysel farklılıkları göz önüne alan tamamlayıcı ve farklı yaklaşımların geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Ponthieux, 2018; Lugo ve Jolliffe, 2018).

Yaş

Genel olarak bakıldığında hem kadınlar hem erkekler açısından yaş ilerledikçe çalışan yoksulluğu riski azalmaktadır. Özellikle gençlik döneminde yoksulluk daha yüksek risk oluşturmaktadır 2021 yılında Türkiye’de çalışan yoksulluğu oranı, 16 ile 19 yaş aralığında toplamda

yüzde 23,6, kadınlarda yüzde 30,8 ve erkeklerde yüzde 21,8 ile yaş gruplarına göre en yüksek düzeydedir. 25-54 yaş aralığında ise çalışan yoksulluk oranı toplamda yüzde 13,4, kadınlarda yüzde 8,5 ve erkeklerde yüzde 15,2 dir (EUROSTAT, 2023b). Verilere göre Türkiye’de gençler, özellikle genç kadınlar, ekonomik ve sosyal bakımdan ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Ne istihdamda ne de eğitimde olmayan gençlerin yüksek oranı, önemli bir sorun olarak gündemde yer alırken istihdamdan olan gençlerin de yüksek yoksulluk riski altında oldukları açıktır.

Yaş temelinde AB’ye üye 27 ülkenin ortalamasına bakıldığında Türkiye’dekine koşut bir durum gözlenmektedir. 2020 yılında 25-54 yaş aralığında yüzde 8,7 olan çalışan yoksulluğu, 16-24 yaş grubunda yüzde 12,8’e, 16-19 yaş grubunda yüzde 14,1’e yükselmektedir (EUROSTAT, 2023b).

Çalışan genç yoksulluğu, yüksek olmakla birlikte hanedeki diğer çalışanların varlığı, genç çalışan yoksulluğu üzerinde azaltıcı bir etkide bulunmaktadır. Çünkü çalışması karşılığında yoksulluk eşiği altında gelir elde eden çalışan gençlerin bir kısmı, hanedeki yetişkinlerin gelirinin etkisi nedeniyle çalışan yoksul kategorisine girmemektedir (Lohmann ve Crettaz, 2018, s. 61-62). Bu bağlamda kadınlarda olduğu gibi gençler bakımından da çalışan yoksulluğunu hesaplama yönetiminin, belirli hanelerde yaşayan genç çalışanların yoksulluk eşiği altındaki düşük gelirli işlerde çalışmasını gizlediğini söylemek olanaklıdır.

Türkiye’de yaş grupları bakımından dikkat çekici bir diğer nokta, genelde çalışan kadın yoksulluğunun, çalışan erkek yoksulluğuna göre düşük olmasına rağmen 55-64 yaş aralığında çalışan kadın yoksulluğu (yüzde 11,6) çalışan erkek yoksulluğunun (yüzde 9,7) üzerindedir (EUROSTAT, 2023b). Çalışan gençlerin evlenerek hanelerinden ayrılmaları, erkek eşin ölmesi veya boşanma gibi nedenlerle bu yaş grubundaki kadınların hane yapısı özelliğinin ve gelir getirme yükümlülüğünün değişmesinin bu duruma yol açtığını söylemek olasıdır.

Eğitim

Düşük eğitim düzeyi ile çalışan yoksulluğu arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki bulunduğu belirtilmektedir (EUROFOUND, 2004, s. 2). Avrupa ülkelerinde, çalışan yoksulluğunun en düşük olduğu grup yüksek eğitimliler, en yüksek olduğu grup ise düşük düzeyde eğitimlilerden oluşmaktadır. Avrupa ülkelerine benzer biçimde Türkiye’de ilköğretimi bitirmemiş, ilköğretim veya orta okuldan mezun çalışanlar, en yüksek çalışan yoksulluğu oranına sahiptir. Bu eğitim grubunun çalışan yoksulluğu yüzde 19-20 aralığında seyrederken 2021 yılında bu oran yüzde 20,9 olmuştur (EUROSTAT, 2023b).

Türkiye’de lise mezunu çalışanların yoksulluk oranı, ortalama oranın altındadır. Ancak bu eğitim grubundaki çalışanların yoksulluğu, zamanla artarak Türkiye ortalamasının yaklaşma eğilimindedir. Bu grubun 2006 yılında yüzde 6,2 olan yoksulluk oranı, 2020 ve 2021 yıllarında yüzde 9,1 olmuştur (EUROSTAT, 2023b).

Yüksek eğitimli çalışanların yoksulluk oranı hem Avrupa ülkelerinde hem de Türkiye’de diğer eğitim düzeyleri ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. Ancak burada dikkat çeken

yüksek eğitim bitirmişlerin çalışan yoksulluğu oranının son yıllarda artma eğilimi içinde olmasıdır. 2006 yılında yüksek eğitim mezunu çalışanlarının yüzde 0,61 olan yoksulluk oranı, 2020 yılında yüzde 2,1, 2021 yılında ise yüzde 1,9 olarak gerçekleşmiştir (EUROSTAT, 2023b).

Türkiye’de çalışan yoksulluğunun uzun dönemli azalması seyrine rağmen lise ve yükseköğretim mezunu çalışanların yoksulluk oranının artma eğilimi göstermesi, önemli bir sorun olarak belirmektedir. Göstergeler, eğitim düzeyi ile çalışan yoksulluğu arasındaki olumlu ilişkinin bozulmakta olduğuna işaret etmektedir. Özellikle gelecek yıllarda lise ve üzeri eğitilmiş nüfusun artışı ve bunların istihdama katılımına bağlı olarak eğitimlilerin çalışan yoksulluğu riskinin daha da artma tehlikesi bulunmaktadır.

Göçmenler

Göçmenler, yoğun olarak düşük ücretli ve vasıf gerektirmeyen işlerde çalışma yanında tek çalışanın bulunduğu hanelerde yaşamak gibi çeşitli olumsuz özellikleri aynı anda taşımaktadır. Bu özellikleri nedeniyle göçmenler, çalışan yoksulluğu riskine daha fazla maruz kalmaktadır (Hanzl-Weiß ve diğerleri, 2010, s. 10). Aynı zamanda göçmenlerin sosyal transferler gibi gelir güvencesi sağlayan programlardan yararlanmaları ya olanaksız ya da oldukça güçtür. Göçmenler, sosyal güvenlikten yararlınsalar dahi genellikle ulaştıkları sosyal koruma uygun ve yeterli düzeyde değildir (Crettaz, 2018, s. 93-94).

Türkiye’de geçici koruma statüsünde Suriyelilerin sayısındaki hızla artış ile birlikte 2015 yılı sonrasında başka bir ülke yurttaşı olan çalışanların yoksulluk oranı yükselmiştir. 2015 yılında yüzde 4,6 olan AB üyesi olmayan ülkelerden Türkiye’ye gelen göçmenlerin çalışan yoksulluğu oranı, 2016 yılında yüzde 20’yi aşmış, 2021 yılında ise yüzde 17,1 olmuştur. Göçmen çalışanların cinsiyeti göz önüne alındığında erkeklerin yoksulluğunun 2019 yılında yüzde 34,4’e kadar ulaştığı, 2021 yılında ise yüzde 24,5 düzeyine gerilediği görülmektedir. Göçmen kadın çalışanlara ilişkin 2020 yılına ait olan son oran, yüzde 7,6’dır (EUROSTAT, 2023b).

Göçmenler bağlamında çalışan yoksulluğunun hesaplama yöntemi de eleştirilmektedir. Çünkü göçmenlerin baskın hane özelliği, göçmen olmayanlardan ayrılmaktadır. Gerçekte çok sayıda göçmen çalışan, gelirini çalıştığı ülkede birlikte yaşadığı hane üyeleri yanında geldiği ülkesindeki hanesi ile de paylaşmaktadır. Çalışan yoksulluğu hesaplama yöntemi, göçmenin geldiği ülkede bulunan ve gelirini paylaştığı diğer haneyi içermemektedir. Bu nedenle göçmen çalışanların yoksulluğunun, göstergelere yansiyandan daha yüksek düzeyde olduğu öngörülmektedir (Crettaz, 2018, s. 102).

Çalışma statüsü

Kendi hesabına veya serbest çalışan ile ücretsiz aile çalışanı statüleri, çalışan yoksulluğunun önemli kaynakları olarak ifade edilmektedir. Genel olarak bakıldığında Avrupa ülkelerinin

tamamına yakın bir kısmında ve Türkiye’de ücretli olarak çalışanların yoksulluk oranı, ücretli olmayan çalışma statülerinde istihdam edilenlere göre oldukça düşüktür. Özetle ücretli istihdamın dışında istihdam ediliyor olmak, ciddi düzeyde yoksulluk riski içermektedir.

Özellikle bu durum, çalışan kadın yoksulluğunda iyice belirginleşmektedir. Türkiye’de ücretli çalışan kadın yoksulluğu yıllar itibariyle düşmektedir ve 2021 yılında yüzde 3,6 oranına kadar gerilemiştir. Buna karşılık aynı yıl ücretli olmayan statülerde çalışan kadınların yoksulluk oranı, yüzde 22,5 olarak hesaplanmıştır. 16-19 yaş aralığındaki ücretli olmayan statülerde çalışan kadınların yoksulluk oranı yüzde 54,6 gibi oldukça yüksek bir düzeye çıkmaktadır (EUROSTAT, 2023b).

Türkiye’de ücretli olmayan statülerde çalışan kadınların yoksulluk oranı, ücretli olmayan statülerde çalışan erkeklerin oranından istikrarlı bir biçimde daha yüksektir. Ücretli olmayan statülerde çalışan kadınların yoksulluk oranı, yüzde 22,5, erkeklerinki ise 18,6’dır. 19-16 yaş grubunda ücretli olmayan statülerde çalışan kadınların yüzde 54,6’sı yoksul olmasına karşılık aynı yaş grubundaki ve istihdam statüsündeki erkeklerin yoksulluğu yüzde 35,7 oranında kalmaktadır (EUROSTAT, 2023b).

TÜİK’in işgücü verilerine (TÜİK, 2023a) bakıldığında 2014-2022 yılları arasındaki 10 yılda ücretli kadın istihdamı 4 milyon 627 binden 7 milyon 42 bine yükselmiştir. Aynı dönemde ücretsiz aile çalışanı olan kadınların sayısı 400 bin civarında azalmasına rağmen kendi hesabına çalışan kadınların sayısı 200 bin artmıştır. Bu süre içerisinde kadın istihdam oranının yüzde 26,7’den yüzde 30,4’e çıkması, yoksulluk ve çalışan yoksulluğu baskısını azaltmaktadır. Ancak aynı dönemde erkek istihdam oranının (yüzde 64) artmaması, aksine sabit bir seyir izlemesi, çalışan yoksulluğu bakımından olumsuz olduğu söylenebilir.

Çalışma biçimi

Çalışan yoksulluğunun ortaya çıkışında çalışanın bireysel özellikleri ve çalışma statüsü yanında çalışma biçimi de önemli bir belirleyicilik taşımaktadır. Özellikle, standart olmayan ve güvencesiz çalışma biçimleri ile standart olmayan ve güvenceli çalışma biçimleri arasında yoksulluk riskinin düzeyi bakımından önemli farklılıklar vardır. Ücretli çalışma ile ücretli olmayan statülerde çalışma, kısmi zamanlı ile tam zamanlı çalışma, sürekli çalışma ile belirli süreli çalışma gibi ayrımlar, çalışan yoksulluğunun ortaya çıkışında etkili olmaktadır. Standart, tam zamanlı ve düzenli çalışanlara göre standart olmayan, yeni, esnek ve güvencesiz çalışanların yoksulluk oranları daha yüksektir. İstihdamda standart olmayan işlerin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte bu işlerde çalışanlardan oluşan yoksul bir istihdam katmanının yapısal hale geldiği söylenebilir.

Standart olmayan işlerde çalışanların yoksulluk oranı, bu çalışanların çalışmadan elde ettikleri gelirin düzeyi hakkında tam bir fikir vermekten uzaktır. Kadın ve genç çalışanlarda olduğu gibi standart olmayan işlerde çalışanlar, düşük gelirli olmalarına rağmen yoksullukları ölçülürken hanenin toplam geliri esas alındığından, diğer hane üyelerinin geliri nedeniyle

yoksul olarak nitelenmemektedir. Ayrıca hanenin standart işlerde çalışan üyesinin veya üyelerinin toplam gelirin haneyi yoksulluktan kurtaramadığı zamanlar da vardır. Bu durumda çalışmayan hane üyesinin standart olmayan işte çalışmaya başlaması sonucunda elde edilen ek gelir nedeniyle hane üyeleri yoksulluktan kurtulabilmektedir. Standart olmayan işlerde çalışan kimse, yoksulluk eşiği altında gelir elde etse dahi bu ve benzeri nedenler dolayısıyla her zaman çalışan yoksul olarak değerlendirilmemektedir. Aksine standart olmayan işten elde edilen ek gelir hem bu işte çalışanı hem de diğer hane üyelerini yoksulluktan kurtardığı durumlarda standart olmayan işler, yoksulluk eşiğinin altında gelir sağlasa bile çalışan yoksulluğunu azaltıcı etkide bulunabilmektedir (Horemans, 2018, s. 164-165). Ancak tek kişilik veya ebeveynli ya da tek çalışanın olduğu birden çok üyeli hane özellikleri, standart olmayan istihdam ile bir araya geldiğinde çalışan yoksulluğu riski daha açık ve ciddi hale gelmektedir.

Sürekli ve geçici çalışma

2021 yılında Türkiye’de sürekli sözleşme ile çalışanların yoksulluk oranı, yüzde 7,5 olmasına karşılık geçici sözleşme ile çalışanlarınki yüzde 26,9’dur. Geçici çalışma biçimleri diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yüksek çalışan yoksulluğu doğurmaktadır. Buna karşılık özellikle sürekli sözleşme ile çalışan kadınlarda yoksulluk, yüzde 2,3 oranı ile oldukça düşüktür. Sürekli sözleşme ile çalışan erkeklerin yüzde 9,6 olan yoksulluk oranı, kadınlarınkinden 4 kattan daha fazladır (EUROSTAT, 2023b). Sürekli sözleşmeyle çalışan erkeklerin yoksulluk oranının kadınlardan yüksek olması, büyük ölçüde erkeklerin tek gelir getirici olduğu hanelerin varlığından kaynaklanmaktadır.

Geçici çalışma söz konusu olduğunda erkek çalışanların yoksulluğu, yüzde 30 düzeyine ulaşmaktadır. Geçici çalışan kadınların yüzde 14 olan yoksulluk oranı, aynı durumdaki erkeklerinki ile kıyaslandığında yarıya yakın düzeyde daha düşüktür (EUROSTAT, 2023b). Yukarıda da belirtildiği üzere sadece erkeğin veya erkeklerin çalıştığı yada en önemli gelir getirici olduğu hanelerde geçici çalışma gibi standart olmayan işlerde çalışmak, çalışan yoksulluğunu riskini artırmaktadır. Kadınların geçici işlerde çalışma durumunda yoksulluk oranının erkeklerden yarı yarıya düşük olması, haneye ikincil ve ek gelir getirten statüleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Tam yıl ve tam yıldan az çalışanlar ile tam zamanlı ve kısmi zamanlı çalışanlar

2021 yılında Türkiye’de tam yıldan az çalışanların yoksulluk oranı (yüzde 22,1), tam yıl çalışanlarınkinden (yüzde 11,7) yaklaşık iki kat daha fazladır. AB’ye üye ülkelerin ortalamasına bakıldığında 2020 yılında tam yıldan az çalışanların yoksulluk oranı yüzde 15,4, tam yıl çalışanlarınki yüzde 8,5’tir (EUROSTAT, 2023b). Ancak EUROSTAT yılın yedi ayından az çalışanları, çalışan yoksul statüsünde kabul etmemektedir. Bu nedenle yıl içinde yedi aydan az

süre ile çalışanların dahil edilmesiyle tam yıldan az çalışanların yoksulluğunun daha da yüksek olduğu öngörülebilir.

Türkiye’de 2020’de kısmi zamanlı çalışanlarda yoksulluk oranı, yüzde 14,9 ile tam zamanlı çalışanların oranından (yüzde 12,4) yüksektir. AB ortalamasına bakıldığında kısmi zamanlı çalışanların yoksulluk oranı yüzde 13,8 ile Türkiye’nin oranına yakındır. Ancak AB ülkelerinde tam zamanlı çalışanların ortalama yoksulluk oranı yüzde 7,3 iken Türkiye’de yüzde 12,1’ dir (EUROSTAT, 2023b).

Kimi Avrupa ülkelerinde kısmi zamanlı ve tam zamanlı çalışanlar arasında çalışan yoksulluğu oranı arasındaki fark açikken kimi ülkelerde birbirine yakındır. Tam yıldan az veya kısmi zamanlı gibi standart olmayan işlerde çalışanların yoksulluğu, hane çalışma yoğunluğu tarafından belirlenmesi yanında ülkelerdeki iş hukuku, toplu sözleşme ve sosyal güvenlik sistemlerinin özelliklerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bazı ülkelerde standart işlerde çalışanlar ile standart olmayan işlerde çalışanların yoksulluk oranı birbirine yakın gerçekleşirken kimi ülkelerde oranlar arasındaki fark oldukça fazla açılmaktadır (Horemans, 2018). Gerçekten de Romanya’da 2022 yılında tam zamanlı işlerde çalışanların yoksulluğu yüzde 12,4 iken kısmi zamanlı çalışanların yoksulluk oranı ile yüzde 65,9’dur. Buna göre Romanya’nın sosyal politika uygulamalarının ve hane yapısı özelliklerinin, kısmi zamanlı çalışanların koşullarını kötüleştirdiğini söylemek olanaklıdır. Romanya’ya karşılık Hollanda’da kısmi zamanlı çalışanların yoksulluk oranı yüzde 5,9, tam zamanlı işlerdekilerinki ise yüzde 2,3’tür. Kısmi zamanlı çalışan yoksulların oranı, tam zamanlı çalışanlarından Hollanda’da 2,4 kat, Romanya’da ise 5,3 kat, Türkiye’de ise 1,5 kat fazladır (EUROSTAT, 2023b).

Hane yapısı

Gerçekte çalışan yoksulluğu göstergeleri, işgücü piyasası, istihdam ve işler ile hane yapılarının uyumu ve etkileşimi hakkında çok boyutlu değerlendirmeye olanak veren veriler sağlamaktadır. Bu yönüyle işgücü piyasasındaki işlerin niceliği ve niteliği, bir taraftan haneyi değişime zorlarken diğer taraftan da değişen hane yapısı, hanenin işgücü sunumunu ve çalışma tercih ve biçimlerini etkilemekte, işgücü piyasasını ve istihdam yapısını değiştirmektedir. Günümüzde çalışan yoksulluğuna yol açan etkenler, erkeğin geleneksel haneyi geçindirme değerini ve rolünü tahrip etmekte, bu yönüyle erkeğin tek gelir getirici olduğu geleneksel hane modelinin üzerinde yükseldiği ekonomik ve istihdam yapısının temellerini zayıflatmaktadır (Thiede ve diğerleri, 2018)

Çocuklu hanelerde yaşayan çalışanlar, her zaman benzer çalışma yoğunluğuna sahip çocuksuz hanelerde yaşayanlara göre daha yüksek yoksulluk ile karşı karşıyadır. 2020 yılında Türkiye’de çocuksuz hanelerdeki çalışan yoksulların oranı (yüzde 4,9), AB ortalama oranının (yüzde 7,8) oldukça altındadır. Çocuklu haneler esas alındığında ise AB ve Türkiye arasındaki göstergeler tersine dönmekte ve çalışan yoksulluğu oranı, Türkiye’de (yüzde 17,5), AB genelinde (yüzde 10) düzeyine yükselmektedir (EUROSTAT, 2023b).

Türkiye’de çocuksuz hanelerde yaşayan çalışanların yoksulluk riski, AB’deki benzer hanelerdeki çalışanlardan düşüktür. Ancak Türkiye’deki çocuklu haneler söz konusu olduğunda çalışan yoksulluğu oranı, AB’deki oranın üzerine çıkmaktadır. Özellikle çocuklu hanelerde yoksulluk oranının yüksek olması, çocuk yoksulluğu oranını da yükseltmekte ve çocuk yoksulluğunu düşmeye karşı dirençli hale getirmektedir. Çocuklu hanelerdeki çalışan yoksulluğunun yüksek olması, bu hanelerde yetişen çocukların genç ve yetişkin olduklarında da yoksulluğa ve çalışan yoksulluğuna maruz kalma tehlikesi yarattığına dikkat çekilmektedir (Thiede ve diğerleri, 2018).

Türkiye’de tek kişilik ve çocuksuz iki veya daha fazla yetişkinin bulunduğu hanelerin işgücü piyasası koşullarına uygun olduğu ve yoksulluktan kaçınma olanağı sağladığı söylenebilir. 2020 yılı verilerine göre Türkiye’de tek başına yaşayan çalışanların yoksulluk oranı (yüzde 2,7) oldukça düşüktür. Buna karşılık AB’de tek başına yaşayan çalışanların ortalama yoksulluk oranı (yüzde 13,5), Türkiye’dekinden yaklaşık 5 kat daha fazladır (EUROSTAT, 2023b).

2020 yılında Türkiye’de çocuksuz iki veya daha fazla yetişkinin olduğu hanelerde yaşayan çalışanların yoksulluk oranı yüzde 5,3’ tür. Bu oran, AB’nin yüzde 5,6 olan ortalamasına yakındır. Ancak iki veya daha fazla yetişkinin olduğu hanede çocukların bulunması durumunda Türkiye’de çalışan yoksulluğu oranı, yüzde 17,5’e çıkmaktadır. Bu oran, yüzde 9,3 olan AB ortalamasının üzerinde olduğu gibi aynı zamanda Avrupa ülkeleri içindeki en yüksek orandır (EUROSTAT, 2023b).

Verilerden hareketle Türkiye işgücü piyasasında yaratılan istihdamın ve istihdam yapısının tek başına veya çocuksuz hanelerde yaşamaya uygun işlerden oluştuğu söylenebilir. Bu tür hanelerde yaşayan çalışanların yoksulluğu oldukça düşüktür. İki veya daha fazla kişinin yaşadığı ve çocuklu hane söz konusu olduğunda ise yoksulluk ve çalışan yoksulluğu riski önemli ölçüde artmaktadır. Diğer değişkenler yanında yoksulluk ve çalışan yoksulluğu endişesinin, haneleri küçülme yönünde etkilediği öngörülebilir. Aynı zamanda hane yapılarındaki küçülmenin, çalışan yoksulluğunun azalma eğilimini olumlu etkilediği söylenebilir. Gerçekten Türkiye’de 2006’da tüm hanelerin yüzde 6,1’i tek kişilik hanelerden oluşurken 2021 yılında bu oran yüzde 18,8’e çıkmıştır. Sadece eşlerden oluşan çocuksuz hanelerin 2006 yılında yüzde 13 olan oranı 2021 yılında yüzde 16,3’e yükselmiştir (TÜİK, 2023b).

Hane çalışma yoğunluğu

Çalışma yoğunluğu, hanedeki kimselerin fiilen işte geçirdikleri çalışma süresinin miktarı ile belirlenen bir göstergedir. Diğer bir deyişle hanedekilerin bir önceki yılda toplam çalışma süresi potansiyellerini ne kadar kullandıkları ile ilgilidir. Buna göre hanedekilerin toplam potansiyel çalışma sürelerinin yüzde 20 sinden daha az süre ile çalışmalarını “çok düşük yoğunluk”, yüzde 20-45 aralığındaki süre ile çalışmalarını “düşük yoğunluk”, yüzde 45-55 aralığındaki süre ile çalışmalarını “orta yoğunluk”, yüzde 55- 85 aralığındaki süre ile çalışmalarını “yüksek yoğunluk”,

yüzde 85-100 aralığındaki süre ile çalışmalarını “çok yüksek yoğunluk” olarak tanımlanmıştır (Government of Ireland, 2023, s. 12).

Hanenin düşük çalışma yoğunluğu, çalışan yoksulluğu riskinin artması anlamına gelmektedir. Türkiye’de 2020 yılında çalışma yoğunluğunun çok yüksek olduğu hanelerde çalışanların yoksulluk oranı yüzde 5,9’dur. Çalışma yoğunluğunun çok düşük olduğu hanelerde yaşayan çalışanlar söz konusu olduğunda bu oran yüzde 42 düzeyine çıkmaktadır. AB ortalamasına bakıldığında çalışma yoğunluğunun çok yüksek olduğu hanelerde çalışan yoksulluğu yüzde 5,1’ken çalışma yoğunluğu azaldıkça yüzde 39’a kadar yükselmektedir (EUROSTAT, 2023b).

Çalışma yoğunluğu ile çocuk değişkenleri bir araya geldiğinde çalışan yoksulluğu hanelere göre daha fazla ayrılmaktadır. Artan çalışma yoğunluğu çocuksuz hane özelliği ile bir araya gelince Türkiye’de çalışma yoksulluğu AB ortalamasının altına gerçekleşmektedir. Buna göre 2020 yılında Türkiye’de çalışma yoğunluğu çok yüksek çocuksuz hanelerde çalışan yoksulluğu oranı yüzde 3,7’dir. AB ülkelerinin genelinde aynı tür hanede yaşayan çalışanların yoksulluk oranı ise yüzde 5,4’tür. AB ülkelerinde ortalama düzeyde çalışma yoğunluğuna sahip çocuksuz hanelerdeki çalışan yoksulluğu, aynı türdeki Türkiye hanelerine göre 3 kat daha fazladır (EUROSTAT, 2023b). Türkiye’de çocuksuz haneler, AB ülkelerindeki benzer hanelerle kıyaslandığında kendilerini yoksulluktan daha kolay koruyabilmektedir.

Hanede çocukların olması durumunda çalışma yoğunluğunun her düzeyinde çalışan yoksulluğu riski, çocuksuz hanelere göre daha yüksektir. Türkiye’de çok yüksek çalışma yoğunluğuna sahip hanede çocukların olması halinde çalışan yoksulluğu oranı, yüzde 8,8’dir. Buna karşılık en düşük çalışma yoğunluğuna sahip çocuklu hanelerde çalışan yoksulluğu 2020 yılında yüzde 50,6’ya çıkmıştır (EUROSTAT, 2023b).

Benzer biçimde AB’de çalışma yoğunluğu çok yüksek olan çocuklu hanelerde çalışan yoksulluğu yüzde 4,8 oranı ile düşük olduğu söylenebilir. Ancak çocuklu hanelerin çalışma yoğunluğu azaldıkça çalışan yoksulluğu, orta çalışma yoğunluğunda yüzde 25,9’a, düşük çalışma yoğunluğunda yüzde 45,2’ye çıkmaktadır (EUROSTAT, 2023b).

Çalışanların Maddi ve Sosyal Yoksunluğu ile Sosyal Dışlanması

Çalışan yoksulluğunun belirlenmesinde, hane esas alınmakta ancak hanede yaşayan kişinin bireysel refah düzeyi göz önünde bulundurulmamaktadır. Çalışan yoksulluğu, ortanca gelirin belirli bir oranı olarak belirlenen yoksulluk eşliğinin üstünde kalanların yaşam standartlarının yoksulluk etkisinden kurtulduğu varsayımından hareket edilerek hesaplanmaktadır. Ancak yoksulluk eşliğinin üzerinde kişi başı gelir düştüğü hesaplanan bir kimsenin yaşam standardı, gerçekte yoksulluk ve dışlanma içerebilmektedir.

Ayrıca yoksulluğun hane esas alınarak tanımlanması ve ölçülmesi bazı sorunlara yol açmaktadır. Bu yöntem, yoksul bir hanedeki herkesin hane gelirinden eşit pay aldığı varsay-

maktadır. Ancak hane içindeki eşitsizlikler nedeniyle yoksul hanelerde yoksul olmayan hane üyeleri olabilirken yoksul olmayan hanelerde de yoksul hane üyeleri bulunabilmektedir. Bu nedenle yoksulluk ölçümlerinde kullanılan, hane gelirinin hanede yaşayan sayısına bölünerek bulunan kişi başına düşen gelir yöntemi, hane içindeki eşitsizliğin yoksulluk üzerindeki etkilerini yok saymaktadır (Lugo ve Jolliffe, 2018). Bu bağlamda bir kişinin yoksulluk durumunu, hane halkının başka üyesinin veya üyelerinin gelirleriyle ilişkilendiren politikaların, erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsizliğini ve kadınların ekonomik bağımlılığını artırdığı vurgulanmaktadır (Ponthieux, 2018).

Çalışanların yoksulluk ve yoksunluk düzeylerinin incelemelerde birlikte ele alınması önerilmektedir (Guio ve diğerleri, 2021, s. 255). Çalışanların parasal yoksulluğu, tek başına çalışanların yaşam standartlarının anlaşılmasında yeterli olmadığı için **Tablo 2'**de çalışanların yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma düzeyleri gösterilmektedir. Türkiye'de çalışanların yoksunluk ve dışlanma düzeyleri belirtilmeden önce bu kavramların kısaca açıklanması verilerin anlaşılabilirliği bakımından yararlıdır.

Günümüzde yoksunluğu ölçmede uygun ögeler içermediği nedeniyle eskisi kadar yaygın kullanılmayan "*maddi yoksunluk*", dokuz ögenin karşılanma düzeyine bağlı olarak ölçülmektedir. Bu ögeler (i) kira, ipotek veya elektrik faturalarını ödeme, (ii) konutu yeterince ısıtma, (iii) beklenmedik masrafların üstesinden gelme, (iv) düzenli olarak et veya protein yeme, (v) tatile çıkma ile (vi) televizyon, (vii) çamaşır makinesi, (viii) araba, (ix) telefon sahipliği olarak sıralanmaktadır. Bu dokuz ögenin en az dördünü karşılayamayanlar **şiddetli maddi yoksunluk** içinde oldukları kabul edilmektedir (EUROSTAT, 2021a).

Çamaşır makinesi, televizyon ve telefon sahipliği gibi artık erişmesi kolay ve sahipliği yaygın olan ögeler içermesi nedeniyle maddi yoksunluk, güncel ve yeterli bir ölçüt olarak görülmemesi üzerine yerine "*maddi ve sosyal yoksunluk*" ölçütü geliştirilmiştir. Maddi ve sosyal yoksunluk, hane ve bireyle ilgili olan toplan 13 ögeye dayalı olarak ölçülmektedir. (EUROSTAT, 2017; EUROSTAT, 2023e).

Hane ile ilgili 7 yoksunluk ögesi:

- Beklenmedik bir harcamanın üstesinden gelme
- Evden uzakta yılda bir haftalık tatil için ödeme yapma
- İpotek veya kira ödemeleri, elektrik faturaları, kiralama, satın alma taksitleri veya diğer kredi ödemelerinde gecikme yaşamama
- Her iki günde bir et, tavuk, balık veya vejetaryen eşdeğeri bir öğünü karşılama
- Uygun bir konutta barınma
- Kişisel kullanım için bir arabaya erişimin olması
- Yıpranmış mobilyaların değiştirilmesi

Bireyle ilgili 6 yoksunluk ögesi:

- İnternet bağlantısına sahip olma
- Yıpranmış kıyafetleri yenileriyle değiştirme
- İki çift uygun ayakkabıya sahip olmak (bir çift tüm hava koşullarına uygun ayakkabı dahil)
- Her hafta kendisi için az miktarda para harcamak
- Düzenli boş zaman etkinliklerine sahip olmak
- Ayda en az bir kez arkadaşlarla/aileyle bir şeyler içmek/yemek için bir araya gelmek

Maddi ve sosyal yoksunluk, bu on üç ögenin beş veya daha fazlasını karşılayamama olarak nitelenmektedir. Bu bağlamda maddi ve sosyal yoksunluk, çoğu insan tarafından arzu edilen ve yeterli bir yaşam kalitesi sağlamak için gerekli görülen, önceden tanımlanmış bir dizi mal, hizmet veya sosyal faaliyetin karşılanamaması olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçüt, çalışan yoksulluğu gibi parasal olarak hesaplanan göreceli yoksulluğun eksik ve yetersizliklerini tamamlayacak nitelikte çalışanların mutlak yoksulluğu hakkında bilgi sağlamaktadır (EUROSTAT, 2017; EUROSTAT, 2023e). Şiddetli maddi ve sosyal yoksunluk ise yukarıda sıralanan on üç yoksunluk maddesinden en az yedisini karşılayamama durumunu ifade etmektedir (EUROSTAT, 2021b; EUROSTAT, 2023e).

Sosyal dışlanma ve yoksulluk riski altında olanlar ise (i) şiddetli maddi ve sosyal yoksunluk yaşayan veya (ii) yoksul olan veya (iii) çalışma yoğunluğunun çok düşük olduğu bir hanede yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Bu üç farklı unsurun birden çoğunu aynı anda taşıyan kişiler, hesaplamaya bir defa dahil edilmektedir (EUROSTAT, 2023f). Sosyal dışlanma, bireysel şiddetli maddi ve sosyal yoksunlukların bir kısmını içermesi nedeniyle hane içindeki eşitsizliklerin sonuçlarını kısmen de olsa yansıtma niteliği taşımaktadır. Bu nedenle çalışan yoksulluğu ile bireysel refah düzeyine ilişkin göstergeleri bir araya getiren çalışanların sosyal dışlanması ve yoksulluğu, çalışanların yaşam standartları hakkında daha gerçekçi veriler sunmaktadır.

Türkiye’de sosyal olarak dışlanan ve çeşitli yoksunluklar içinde olan çalışanların varlığının, yoksul çalışanlar göre daha yaygın bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. 2020 yılında Türkiye’de çalışan yoksulluğu sadece yüzde 12,9 olarak belirlenmişken çalışanların sosyal dışlanma oranı yüzde 20,3, şiddetli maddi yoksunluk oranı yüzde 21,4, maddi ve sosyal yoksunluk oranı yüzde 22,9’dur². Bu çerçeveden **Tablo 2**’ye bakıldığında Türkiye’de çalışan yoksulluğu ölçütünün, çalışanların yaşam standartlarını gösterme bakımından yeterli olmadığı değerlendirilebilir. Örneğin Avrupa ülkelerinde hanelerin tamamına yakınında bulunması nedeniyle televizyon, telefon ve çamaşır makinesi gibi araçlara sahip olmanın yoksunluğu ölçümde yetersiz kaldığı için yoksunluk ölçütlerinden çıkarılırken Türkiye’de bu öğeleri içeren şiddetli maddi

Tablo 2

Avrupa Ülkelerinde Çalışanların Yoksulluk, Yoksunluk ve Sosyal Dışlanmaları 2020 (%)

	Çalışan yoksulluğu	Çalışanların sosyal dışlanma ve yoksulluk riski	Çalışanların şiddetli maddi yoksunluğu	Çalışanların maddi ve sosyal yoksunluğu
Romanya	14,9	23,9	11,5	29,8
Türkiye	12,9	20,3	21,4	22,9
Arnavutluk	12,7	30,2	24,8	43,0
Lüksemburg	11,9	12,3	1,3	3,1
İspanya	11,8	15,2	4,8	10,6
İtalya	10,8	13,1	4,1	7,5
Yunanistan	10,1	16,2	11,4	23,5
Estonya	10,0	11,0	1,8	3,8
Karadağ	9,8	20,2	6,6	22,2
Bulgaristan	9,6	16,5	10,5	21,0
Polonya	9,6	10,3	1,6	3,8
Portekiz	9,5	11,4	2,9	8,2
AB 27	8,8	11,2	3,9	8,2
Almanya	8,6	10,3	4,2	5,9
Letonya	8,2	10,6	4,3	9,2
Litvanya	8,0	10,2	3,9	9,3
İsviçre	8,0	8,7	0,6	3,4
K. Makedonya	7,9	14,9	20,1	23,9
Macaristan	7,8	11,9	4,8	12,7
İsveç	7,8	8,4	0,6	1,7
Sırbistan	7,8	11,0	5,9	9,9
Fransa	7,4	10,2	3,0	8,4
Malta	7,4	9,1	1,6	5,4
G. Kıbrıs	7,3	8,6	6,1	8,4
Avusturya	7,2	8,0	1,3	2,5
Danimarka	6,2	7,7	1,1	4,2
İrlanda	6,0	7,4	1,8	6,8
Norveç	5,9	6,5	1,1	2,2
Hollanda	5,6	6,3	0,9	2,8
Slovakya	5,2	6,3	2,8	4,9
Hırvatistan	5,1	6,0	4,0	4,2
Slovenya	5,0	5,9	1,5	3,2
Belçika	4,2	6,4	1,5	5,3
Çekya	3,7	4,2	1,4	2,6
Finlandiya	3,1	3,7	0,9	2,1

Kaynaklar:

EUROSTAT (2023b). *In-work poverty (ilc_iw)*. Population and social conditions database. Erişim adresi [<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>]

EUROSTAT (2023c). *Persons at risk of poverty or social exclusion (ilc_pe) (EU 2030 target)*. Population and social conditions database. Erişim adresi [<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>]

EUROSTAT (2023d). *Material deprivation (ilc_md)*. Population and social conditions database. Erişim adresi [<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>]

EUROSTAT (2023g). *Material and social deprivation rate by age, sex and most frequent activity status (ilc_mdmsd01)*. Population and social conditions database. Erişim adresi [<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>]

yoksunluğa maruz kalan çalışanlarının oranının yüzde 21'in üzerinde olması, ciddi bir sosyal sorundur. Bu tür şiddetli maddi yoksunluk çekenlerin AB ortalaması sadece yüzde 3,9 iken bu oran, çok sayıda Avrupa ülkesinde yüzde 1'e yakın veya yüzde 1'in altındadır (EUROSTAT, 2023d).

Diğer yandan **Tablo 2'**e bakıldığında Türkiye'de çalışanların maruz kaldıkları en önemli riskin yüzde 22,9 oranı ile maddi ve sosyal yoksunluk olduğu anlaşılmaktadır. AB ülkelerinin ortalamasına bakıldığında çalışanların maddi ve sosyal yoksunluk oranı sadece yüzde 8,2'dir (EUROSTAT, 2023c). Başka bir deyişe Türkiye'de çalışanların yaklaşık yüzde 23'ü, yukarıda listesi verilen 13 yaşam standardı ögesinin 5'ini veya daha fazlasını karşılayamamaktadır.

Ayrıca **Tablo 2'**de Avrupa ülkeleri ile Türkiye'yi karşılaştırmaya olanak veren sosyal dışlanma, yoksulluk ve yoksunluk verileri özet olarak gösterilmektedir. Çalışanların yoksulluğu ile yoksunluk düzeyleri arasındaki fark ülkelere göre değişmektedir. Ancak tüm ülkelerde çalışan yoksulluğu oranı, sosyal olarak dışlanmış çalışanların oranının gerisindedir. Diğer bir deyişle Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de çalışanlar, yoksulluk riskinden çok sosyal dışlanma riski altındadır.

2020 yılında Türkiye'de AB 2030 hedeflerine göre³ hesaplanan sosyal dışlanma ve yoksulluk riskine maruz kalan çalışanların oranı (yüzde 20,3), yoksulluk içindeki çalışanların oranından (yüzde 12,9) daha yüksektir. (EUROSTAT, 2023c). Buna göre Türkiye'de çalışan yoksulluğu oranından çok çalışanların sosyal dışlanma ile maddi ve sosyal yoksunluk oranlarına odaklanmak gerekmektedir. Çünkü yoksulluk eşiği üzerinde kişi başına gelir düşen çalışanların kayda değer bir kısmı, çalışan yoksul olarak sınıflandırılmamasına rağmen sosyal dışlanma riskine maruz kalmakta, maddi ve sosyal yoksunluk içinde yaşamaktadır.

Tablo 2'deki verilere göre Türkiye, Avrupa ülkeleri içinde yüzde 20,3 oranı ile Arnavutluk ve Romanya'dan sonra çalışanların sosyal dışlanma veya yoksulluk riski oranının yüksek olduğu üçüncü ülkedir. Türkiye'de her 10 çalışandan ikisi, sosyal olarak dışlanmış veya yoksul durumdadır (EUROSTAT, 2023c).

Tablo 3'de çalışanların cinsiyet, yaş ve istihdam statüleri göre Türkiye ve AB ülkelerinin ortalamasını karşılaştırmaya olanak vermektedir. Türkiye'de diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ücretli çalışma dışındaki statülerde çalışanların sosyal dışlanma ve yoksulluk oranı, ücretli işlerde çalışanlara göre oldukça yüksektir. **Tablo 3'**de yer alan veriler, ücretli çalışanların sosyal dışlanma ve yoksulluk riskinin yüzde 16,6 olmasına karşın, ücretli statü dışında çalışanlarda bu oranın yüzde 24,4'e çıktığını göstermektedir. Özellikle ücretli statüde çalışmayan kadınlarda bu risk oranı yüzde 27,5 düzeyini aşarken aynı gruptaki erkeklerde yüzde 23 düzeyinde kalmaktadır (EUROSTAT, 2023c).

Bir diğer dikkat çekici nokta, 18-24 yaş grubunda yer alan ücretli statüsü dışında çalışan kadınların sosyal dışlanma ve yoksulluk oranı yüzde 46,7 ile diğer tüm gruplardan ayrılmasıdır. Bu yaş aralığındaki ücretli çalışmayan erkeklerin sosyal dışlanma ve yoksulluk oranı, yüzde 32,2 ile aynı gruptaki kadınlarınkinden düşük olmakla birlikte diğer çalışan grupları ile

Tablo 3

Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Çalışanların Özelliklerine Göre Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Riski (%)

Çalışanın Özellikleri	Türkiye				AB 27	
	2015	2019	2020	2021	2020*	
Çalışan toplam	18 yaş üzeri	14,1	19,9	20,3	18,9	11,2
	18-24	15,2	18,4	21,5	20,5	15,5
	25-59 arası	14,1	20,2	20,5	19,2	11,0
	60 üzeri	12,9	17,3	16,5	12,9	11,4
Çalışan kadın	18 yaş üzeri	11,7	16,3	17,2	14,5	10,4
	18-24	12,6	14,4	18,2	20,1	17,0
	25-59 arası	11,2	16,2	16,9	13,8	10,0
	60 üzeri	17,3	21,2	20,3	16,3	11,1
Çalışan erkek	18 yaş üzeri	15,2	21,4	21,7	20,7	12,0
	18-24	16,6	20,7	23,3	20,7	14,0
	25-59 arası	15,3	22,0	22,0	21,4	11,8
	60 üzeri	10,9	15,8	15,0	11,6	11,6
Ücretli çalışan	18 yaş üzeri	11,6	18,3	18,7	16,6	9,4
	18-24	11,5	16,1	18,8	16,4	14,1
	25-59 arası	11,7	18,7	18,9	16,9	9,1
	60 üzeri	4,6	14,9	11,3	8,4	8,5
Ücretli çalışan kadın	18 yaş üzeri	4,5	11,4	12,3	8,9	9,1
	18-24	5,9	10,5	14,8	13,4	15,9
	25-59 arası	4,3	11,3	11,8	8,3	8,6
	60 üzeri	2,6	20,7	15,8	11,3	9,5
Ücretli çalışan erkek	18 yaş üzeri	14,2	21,2	21,4	19,7	9,7
	18-24	14,4	19,2	21,0	18,0	12,7
	25-59 arası	14,4	21,7	21,8	20,3	9,6
	60 üzeri	5,3	12,8	9,8	7,5	7,7
Ücretli statüsü dışında çalışan toplam	18 yaş üzeri	19,4	23,5	24,2	24,4	22,6
	18-24	29,7	29,3	33,7	35,8	--
	25-59 arası	19,5	24,1	24,7	25,6	22,5
	60 üzeri	14,9	18,3	18,5	14,6	21,3
Ücretli statüsü dışında çalışan kadın	18 yaş üzeri	23,3	26,8	28,2	27,5	21,4
	18-24	33,8	33,0	35,1	46,7	--
	25-59 arası	22,7	27,3	28,9	27,9	21,1
	60 üzeri	20,7	21,4	22,0	17,8	20,0
Ücretli statüsü dışında çalışan erkek	18 yaş üzeri	17,2	21,8	22,2	23,0	23,2
	18-24	26,2	27,3	32,9	30,2	--
	25-59 arası	17,6	22,5	22,6	24,5	23,2
	60 üzeri	12,3	17,1	17,1	13,4	21,9

*AB 27 üye ülkesi için 2021 yılının ayrıntılı verileri eksik olduğu için en ayrıntılı verilerin olduğu son yıl olması nedeniyle 2020 yılına yer verilmiştir.

Kaynak: EUROSTAT (2023c). *Persons at risk of poverty or social exclusion (ilc_pe) (EU 2030 target)*. *Population and social conditions database*. Erişim adresi [<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>]

karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Verilere göre çalışan yoksulluğuna ilişkin göstergelerde olduğu gibi ücretli statüde dışındaki statülerde çalışan kadınların daha yüksek düzeyde sosyal dışlanma ve yoksulluk riskine maruz kaldıkları görülmektedir. Çalışan erkekler bakımından ise 25-59 arasındaki yaşlarda sosyal dışlanma ve yoksulluk riski yükselmektedir. Bu durum, erkeklerin evlenmeleri ve çocuklu hanelerde yaşamaya başlamaları ile açıklanabilir. Ancak bu yaş grubunda ücretli statü dışında çalışan erkeklerin yoksulluk oranı (yüzde 24,5) yüksek olmakla birlikte aynı özellikleri taşıyan kadınlarınkinden (yüzde 27,9) daha düşüktür (EUROSTAT, 2023c).

Önleyici Sosyal Politikaların Temel Özellikleri

Çalışan yoksulluğunu belirleyen etkenler, ekonominin ve işgücü piyasasının yapısal özellikleri, iş sözleşmesinin süresi ve türü, asgari ücret ve genel ücret düzeyi, vergi düzenlemeleri, çocuk ve diğer bakım hizmetleri ile sosyal koruma programlarının kapsamı ve yeterliliği gibi kurumsal sistem ve yapılarla bağlantılıdır. Aynı zamanda çalışanın yaşadığı hanenin türü ve çalışma yoğunluğu gibi haneye ilişkin nitelikler de çalışan yoksulluğunun ortaya çıkışında etkilidir. Ayrıca çalışanın eğitim düzeyi ve mesleki vasıfları, cinsiyeti ve yaşı benzeri bireysel özellikleri de yoksulluk üzerinde belirleyicidir (SPC, 2014, s. 75).

Çalışan yoksulluğunu doğuran nedenlerin çeşitli olması ve bu nedenler arasındaki karmaşık etkileşim biçimlerinin bulunması dolayısıyla farklı alanlara ve konulara odaklanmış çok sayıda sosyal politikanın aynı anda eş güdüm içinde uygulanmasını gerekmektedir. Aynı zamanda farklı politikaların bütünsel bir çerçeve içinde eş güdüm halinde uygulanması yerine bir veya birkaç politikaya odaklanmak, heterojen bir grup olan çalışan yoksulların bir kısmının yoksulluktan kurtulmasını sağlarken diğer kısımlarının yoksulluklarının sürmesine neden olacaktır. Bu nedenle her ülkede çalışan yoksullarının tümüne uygun tek bir politika veya politikalar grubundan söz etmek olanaklı değildir (Gautie ve Ponthieux, 2016, s. 499-500). Bu nedenle çalışan yoksulluğunun önlenmesi veya azaltılmasında hem işgücü piyasası düzenlemeleri ile müdahalelerinden hem de sosyal koruma sistemlerinden beklenen görevler çeşitli ve karmaşık niteliktedir (Gautie ve Ponthieux, 2016, s. 494; McKnight ve diğerleri, 2016).

Ücretli istihdamın artırılması

Türkiye’de OECD ve Avrupa ülkelerine göre istihdam oranının düşük ve hanelerin büyük olması, bir grup hanenin çalışma yoğunluğunu önemli ölçüde azaltmaktadır. Çalışma yoğunluğunun yükselmesi, daha fazla hane üyesinin istihdama dahil olması ile olanaklıdır. Bu bakımdan hanede toplumsal cinsiyet rolleri gereği işgücü piyasasından uzak tutulan genç ve yetişkin kadınların istihdamının artırılması hem çalışan hem de genel yoksulluğun azaltılmasında belirleyicidir.

Çalışan yoksulluğunun önlenmesinde yaratılan istihdamın düzenli ve sürekli olması belirleyici olmakla birlikte ücretli istihdamın geliştirilmesine de yönelik işgücü piyasası ve istihdam politikalarına öncelik verilmesi bir gerekliliktir. Çünkü kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile çalışması gibi statülerde çalışanlar arasında yoksulluk, ücretli çalışanlara göre oldukça yüksek düzeydedir. Diğer bir deyişle ücretsiz aile çalışması ve kendi hesabına çalışma gibi ücretli istihdam dışındaki çalışma biçimleri, çoğu durumda düşük ve düzensiz gelir ile bir araya gelmektedir. Bu yönüyle yukarıda incelenen veriler, kadınların ücretli istihdamının artmasının, çalışan yoksulluğu ve kadın yoksulluğu üzerinde belirgin bir azaltıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışan yoksulluğunun sadece ücret düzeyi ile ilgili bir sorun olmadığı açıktır. Aynı zamanda çalışan yoksulluğu işsizlik ve eksik istihdam sorunudur. İşsizlik ve eksik istihdamla mücadele edilmeden yoksulluğu ve çalışan yoksulluğu önlemek olanaklı değildir (Halleröd ve diğerleri, 2015). Ancak günümüzde çalışanları ve hanelerini yoksulluktan kurutacak nitelikte ve nicelikte istihdam yaratmak oldukça zor bir görevdir. Yaratılan yeni işlerin ve istihdamın önemli bir kısmı uygun nitelikler taşımayan ve yoksulluk riski yüksek olan standart olmayan işlerden oluşmaktadır. Özellikle eksik istihdamın, çalışan yoksulluğu bakımından önemli bir belirleyici olduğu bilinmektedir. Ayrıca hanenin çalışma yoğunluğunu azaltan veya artmasına engel olan ekonomik kriz ve gerileme dönemlerinde gerçekleşen işten çıkarmalar, işsizliği ve eksik istihdamı artırması, çalışma sürelerini azaltması gibi sonuçları nedeniyle çalışan yoksulluğunu artırdığı belirtilmektedir (OECD, 2009, s. 4).

Araştırmalar, işgücü piyasası ile güvenceli ve sürekli işler aracılığıyla güçlü ve kalıcı bağlar kuranların yoksulluk riskinin çok az olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda çalışan yoksulluğunun standart olmayan, güvencesiz, eğreti, gelip geçici işler etrafında yoğunlaştığı araştırmalardan elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır. Buradan hareketle işsizlikle mücadele eden, iş güvencesi sağlayan sosyal politikalara her zamankinden çok gereksinim vardır (Halleröd ve diğerleri, 2015).

Diğer yandan yoksul hanelerdeki çalışanların, işsizlerin ve işgücü piyasasına katılmayanların, işgücü piyasasında mobilitelerinin desteklenmesi, uygun nitelikler taşıyan eğitim, özellikle mesleki eğitim gereksinimlerinin karşılanması ile iş ve işçi bulma hizmetlerine erişiminin geliştirilmesi gibi politikaların da etkili olduğu belirtilmektedir (Gautie ve Ponthieux, 2016, s. 501-502).

Ücret politikaları

Daha önce söylendiği üzere düşük ücretlerin, çalışan yoksulluğunun ortaya çıkışında etkili olduğu ancak tek veya en önemli belirleyicisi olmadığı bilinmektedir. Gerçekten çalışan yoksulluğu üzerinde ücret düzeyi kadar belki bazı durumlarda ücret düzeyinden daha çok evlenme, boşanma, çocuk sayısı, tek yaşama gibi haneye bağlı değişkenlerin etkili olduğu açıktır. Ancak

haneye bağı bu özelliklerin kamusal politikalarla doğrudan belirlenmesi ve biçimlendirilmesi çoğu durumda olanaklı değildir (Gautie ve Ponthieux, 2016, s. 499-500). Hane özelliklerine kamusal politikalarla müdahalede bulunmanın sınırlılığı nedeniyle çalışan yoksulluğunun önlenmesinde ücretler düzeyinden ve özellikle asgari ücretten beklenen önemli işlevler bulunmaktadır (SPC, 2014, s. 89-90).

Bu doğrultuda Türkiye’de asgari ücretin bir kişinin geçimi esas alınarak belirlenmesi yaklaşımına son verilmelidir. Gerçekten Asgari Ücret Yönetmeliğine göre asgari ücret, “*işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçları*” olarak tanımlanırken onun bir ailesi olduğu ve ailesinin ihtiyaçlarının bulunduğu göz ardı edilmektedir⁴. Buna karşılık Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, devletlere “*çalışanların kendilerine ve ailelerine uygun bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı*” görev olarak yüklemektedir (GGASŞ madde 4/1). Ancak Türkiye, Sosyal Şartı onaylarken bu hükme, ülkenin ekonomik koşullarının bu görevin yerine getirilmesine engel olduğu gerekçesiyle çekince koymuştur (Gülmez, 2007, s. 36, 27-52). Buradan hareketle Türkiye’nin tarihsel olarak ücretin sadece çalışanın değil, aynı zamanda ailesinin de bir geçim kaynağı olduğunu ve buna göre belirlenmesi gerçeğine uygun ücret politikaları yürütmediğini söylemek olanaklıdır. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartının ilgili fıkrasına konan çekincenin kaldırılması ve Asgari Ücret Yönetmeliğinde işçinin yanı sıra ailesini de gözeten açık bir tanımın yapılması çalışan yoksulluğunun önlemesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda sadece hukuksal değişikliklerin yapılması yeterli değildir. Ayrıca hukuksal değişikliklerin uygulanması ve tanınan ücret hakkının gerçekleştirilmesi için kamusal politikalar oluşturulmalı ve yürütülmelidir.

Toplu sözleşmelerin kapsamı ve düzeyi

Avrupa ülkeleri arasındaki farklılıklara bakıldığında özellikle merkezi ve eş güdüme dayalı ücret belirleme kurumlarının ve sisteminin varlığı ile sendikalaşmanın yüksek düzeyinin düşük ücret düzeyini azalttığı ve çalışan yoksulluğunu olumlu etkilediği belirtilmektedir (SPC, 2014: 80-81). Ancak toplu sözleşmelerin yüksek kapsamı ile merkezi düzeyinin bulunduğu ülkelerde çalışan yoksulluğunun düşük olmasının, toplu sözleşme sisteminden mi yoksa sendikaların devlete daha yüksek sosyal güvenlik harcaması yapma yönünde güçlü baskı uygulamasından mı kaynaklanıp kaynaklanmadığı konusunda farklı görüşler vardır (Pineda-Hernández ve diğerleri, 2021).

Günümüzde toplu sözleşmelerin kapsamındaki çalışan sayısının artmaması, toplu sözleşmelerin merkezi düzeyden uzaklaşarak ademi merkezi hale dönüşmeye başlaması ile daha parçalı hale gelmesi, sendikalaşmanın sınırlı kalması gibi etkenlerin çalışan yoksulluğunu olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Türkiye’de sendikalaşmanın ve toplu sözleşmelerin düşük düzeyi, devlet ve işverenler tarafından işgücü piyasasının yapısal bir özelliği haline getirilmiştir. Çalışan yoksulluğunun önlenmesinde endüstri ilişkilerinin güvencesiz ve eğreti işlerde

istihdam edilenleri de içermeye, toplu iş sözleşmelerinin kapsamının genişletilmesi ve sendikalaşmanın yaygınlaştırılması yönünde dönüştürülmesi bir zorunluluktur.

Sosyal transferler ve vergi politikaları

Ücret artışları, çalışan yoksulların bir kısmının yoksulluktan kurtulmasında tek başına yeterli değildir (SPC, 2014, s. 87). İstihdam ve ücret politikalarının yetersiz kaldığı durumlarda çalışan yoksulluğu ile mücadelede sosyal transferlere dayalı politikaların önemli işlevleri bulunmaktadır. İşsizlik, yardımları, aile ve çocuk yardımları gibi sosyal yardımların gelişmiş, kapsamlı ve yeterli koruma sağlayan düzeyi ile çalışan yoksulluğunun düşük oranı arasında bir ilişki vardır (Gautie ve Ponthieux, 2016, s. 498). Sosyal transferlerin, çalışanları ve ailelerini yoksulluktan korumada da önemli bir işlev üstlendiği belirtilmektedir (Guio ve diğerleri, 2021, s. 272).

Bu doğrultuda sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla gerçekleştirilen gelir transferlerinin, çalışmayan kesimlerin yoksulluğuna göre çalışan yoksulluğu üzerindeki olumlu etkisinin daha fazla olduğu değerlendirilmektedir (SPC, 2014, s. 81). Bunun için düzenli sosyal yardımlar ve mali destekler oluşturulması, özellikle çocuklu ailelere yönelik doğrudan gelir transferlerinin sağlanması gibi sosyal devlet işlevlerinin geliştirilmesi önerilmektedir (Barbieri ve diğerleri, 2018, s. 324).

OECD ve Avrupa ülkelerine göre sosyal koruma harcamalarının düzeyinin düşük olduğu Türkiye’de sosyal transfer programlarının önemli bir kısmı çalışmayan yaşlılar, engelliler, çalışmayan yoksullar gibi grupları kapsamaktadır. Çalışanlar ise çalıştıkları süre içerisinde analık, iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık sigortaları gibi sınırlı sosyal programdan yararlanabilmektedir.

Türkiye’de çalışanlar açısından özellikle önemli olan aile ve çocuk yardımları ile destekleri gelişmemiştir. Var olan sınırlı programlar ise oldukça düşük koruma sağlamaktadır. Tarihsel olarak OECD ve AB ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye’de aile ve çocuk yardımlarının GSYH’ye oranı oldukça düşüktür. Bu nedenle yıllardır eksikliği hissedilen kapsamlı aile ve çocuk yardım ve desteklerinin yeterli koruma sağlayacak biçimde yaşama geçirilmesi bir zorunluluktur. Bu yardımların, sosyal sigortalı çalışanları da kapsayacak biçimde evrensel nitelikte olması, çalışan yoksulluğunun giderilmesinde önemli bir unsurdur. Çünkü Türkiye’de sosyal yardımların önemli bir kısmı, sosyal güvencesi olmayanları veya çalışmayanları kapsamaktadır. Bu tür koşullu aile yardımlarına sosyal sigortalar kapsamındaki çalışanlar, yoksul olmalarına rağmen erişememektedir. Bu nedenle uzun bir süredir ihmal edilen çalışanları da kapsayan aile ve çocuk destekleri ile sosyal yardımlar geliştirilmesi gereklidir.

Sosyal harcamalar yanında vergi politikalarının da çalışan yoksulluğunu azaltma yönünde tasarlanması ve uygulanması önerilmektedir (McKnight ve diğerleri, 2016, s. 8-9). Türkiye’de asgari ücretin ve asgari ücretin üzerindeki ücretlerin asgari ücrete kadar olan kısmının

vergi dışında bırakılması, çalışan yoksulluğunu azaltma yönünde olumlu etkileyecektir. Bu tür vergi politikaları değişiklikleri, kurumsal ekonomide ücretli çalışanların yoksulluğunu azaltma bakımından olumludur. Ayrıca çalışma sonucunda elde edilen gelirin vergilendirilmesinde ve sosyal sigorta prim yükünün belirlenmesinde uygulanan oranlar, tarifeler ve dilimlerin çalışan yoksulluğu yaratmayacak, aksine bu yoksulluğu önleyecek ve azaltacak biçimde düzenlenmesi gerekmektedir (SPC, 2014, s. 90-91, 94).

Temel hizmetlere erişim ve kadınların bakım yükü

Çalışma ile yaşam gerekleri arasında denge kurmayı kolaylaştıran politikaların çalışan yoksulluğunun üstesinden gelmede işlevsel olduklarına vurgu yapılmaktadır (Barbieri ve diğerleri, 2018, s. 324). Uygun nitelikte ulaşım, çocuk, engelli ve yaşlı bakımı, sağlık, eğitim ve barınma gibi hizmetlerden düşük bedelle veya kamusal olarak yaygın olarak yararlanma olanaklarının geliştirilmesi hem istihdamı artırarak çalışma yoğunluğunu yükseltmekte hem de hane bütçesi üzerindeki harcama yükünün olumsuzluklarını azaltmaktadır. Hane üyelerinin bakım sorumluluklarını azaltarak istihdama katılmalarını desteklemek amacıyla gündüz bakım olanaklarının artırılması, alternatif bakım biçimlerinin desteklenmesi, işyerlerinde çocuk bakım birimlerinin oluşturulması ve zorunlu okul öncesi eğitimin geliştirilmesi gibi çok sayıda program önerilmektedir (SPC, 2014, s. 94; Pena-Casas ve diğerleri, 2019, s. 68-76; McKnight ve diğerleri, 2016).

Özellikle kamusal çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, her hane için geçerli olmasa da belirli türdeki hanelerde çalışan yoksulluğu sorunun çözümünde veya azaltılmasında etkili bir politika aracı olarak kabul edilmektedir (Lancker ve Horemans, 2018, s. 261).

Türkiye’de bakım hizmetleri, özellikle de kamusal bakım hizmetleri yetersiz olduğu gibi herkesin bu hizmetlere erişimi de olanaklı değildir (Ayrıntı için bkz.: Ünlütürk Ulutaş, 2015; Dedeoğlu ve diğerleri, 2021). Buradan hareketle her türden bakım hizmetleri için kamusal nitelikte çeşitli özelliklerde programların geliştirilmesi, kadınların istihdamının destekleme işlevi görürken hanelerin ve bireylerin refahına olumlu katkılar sağlayacağı bilinmelidir.

Gençlere dönük öncelikler

Çalışan gençlerin, yoksulluk, sosyal dışlanma ve yoksunluk oranları diğer çalışan gruplara göre yüksektir. Çalışmak, gençleri bu risklerden korumada yetersizdir. Gençlerin işgücü piyasasına katılmaları ve istihdam edilmeleri önünde önemli engeller varken istihdam edilmeleri durumunda da uygun işlerde istihdam edilmedikleri gibi yaşam koşulları yoksulluk, yoksunluk ve dışlanma içindedir (SPC, 2014). Genç erkeklerin diğer yaş gruplarına göre risk düzeyleri yüksek olmakla birlikte genç kadınların ister ücretli ister ücretli olmayan statülerde yoksulluk, yoksunluk ve dışlanma düzeyleri dikkat çekecek düzeyde yüksek ve düşmeye karşı dirençlidir.

Türkiye’de ekonomi ve sosyal politikalar, gençlerin istihdamını geliştirmekten, yeterli ve etkili sosyal transfer programlarından yararlandırmaktan, kurumsal ekonomide uygun işlerde istihdamlarını sağlamaktan ve aile kurmalarına dönük beklentilerine karşılıktan uzaktır.

Bu amaçla yukarıda belirtilen politik önceliklerin gençler ve özellikle genç kadınları hedefleyecek biçimde gerçekleştirilmesine dönük kamu eylemlerine gereksinim bulunmaktadır. Sosyal koruma destekleri de dahil olmak üzere mesleki eğitim ve uygun istihdamın sağlanması, toplu sözleşmelerin kapsamının genişletilmesi gibi öncelikler çerçevesinde gençlerin, özellikle sosyal dışlanma riski altındakilerin ekonomik ve sosyal süreçlere üretken olarak içerilmeleri gerekmektedir.

Sonuç

Çalışan yoksulluğunun başlıca belirleyicileri (i) hane geliri, (ii) hane yapısı, (iii) hane çalışma yoğunluğu ve (iv) hanenin sosyal transferlere erişimi olarak sıralanabilir. Çalışan yoksulluğunun ortaya çıkmasında bu dört farklı belirleyicilerden sadece birisi etkili olabildiği gibi birden fazlası bir araya gelerek de etkili olabilmektedir. Bu yönüyle çalışan yoksulluğu tek bir nedenle açıklanamaz.

304

Türkiye’de çalışan yoksulluğu önemli bir sorundur ve Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında çalışan yoksulluğunun oranı oldukça yüksektir. Diğer yandan çalışan yoksulluğu, unsurları itibariyle çalışan bir kişinin bireysel yaşam ve refah standardı ile maddi ve sosyal yoksunluğu hakkında yeterince bilgi vermemektedir. Bu nedenle yoksulluk yanında bireysel olarak maruz kalınan şiddetli maddi ve sosyal yoksunluğu içeren sosyal dışlanma ve yoksulluk riski, çalışanın birey olarak içinde bulunduğu koşullar hakkında gerçeğe kısmen daha yakın göstergeler içermektedir. Gerçekten de çalışanların yoksulluk ile sosyal dışlanma veya yoksulluk oranları, çalışan yoksulluğu oranından daha yüksektir.

TÜİK’in işgücü istatistiklerindeki istihdam verisi ile EUROSTAT’ın yoksulluk, dışlanma ve yoksulluk oranları birlikte değerlendirildiğinde, 2021 yılında Türkiye’de 3 milyon 600 bin civarında çalışan yoksul bulunmasına karşılık, sosyal olarak dışlanmış çalışanların sayısının 6 milyona yaklaştığı, maddi ve sosyal yoksulluk içindeki çalışanların sayısı ise 6 milyon 400 bini aştığı iyimser bir çerçevede ana hatları ile tahmin edilebilir. Genel olarak bakıldığında Türkiye’de 18 yaş üzerinde olup sosyal dışlanma veya yoksulluk riski ile karşılaşan her üç kişiden biri çalışmaktadır. Sonuç olarak çalışmanın yoksulluğu önleme ve sosyal yaşama katılmayı destekleme işlevleri, önemli bir çalışan grubu ve aileleri için geçerlilik taşımamaktadır.

Çalışan yoksulluğunun ölçülmesi, istihdam ve haneler hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Ancak bireysel istihdam statüsü ile hane özelliklerini bir araya getiren çalışan yoksulluğu gibi ölçütler, haneye ikincil veya ek gelir getirme rolünü üstlenen kadınlar, gençler, kısmi veya mevsimlik çalışan gibi grupların çalışma koşulları ve gelirleri hakkında tam bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle çok düşük gelir elde eden veya eksik istihdam edilen çalışanların bir kısmı yoksul olarak nitelenmemektedir.

Türkiye’de işgücü piyasası koşulları ve istihdam sonucunda elde edilen gelir, erkeğin çalışmasına, kadının ise çalışmamasına dayanan çok üyeli geleneksel aile modeli ile uyumlu değildir. İşgücü piyasasının kötü koşulları ile geleneksel aile modelinin kesiştiği alanda çalışan yoksulluğu, önemli bir sorun olarak belirlemektedir. Bu nedenle Türkiye’de hane yapısı, daha az yoksulluk, yoksunluk ve dışlanmaya neden olan biçimlere doğru evrilmektedir.

Çalışan yoksulluğunun karmaşık ve çok boyutlu yapısı dolayısıyla çalışan yoksullar, heterojen bir gruba oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışan yoksulluğunun önlenmesi için ücretli istihdam yaratmadan sosyal korumanın geliştirilmesine, aileyi gözeten ücret ve asgari ücret politikalarından toplu sözleşmelerin kapsamının genişletilmesi ile merkezileştirilmesine kadar çok farklı alanda bir dizi sosyal politikanın eşgüdüm içinde uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Ahrendt, D., Sándor, E., Jean, A. R., Jungblut, M. ve Anderson, R. (2017). *In-work poverty in the EU*. Luxembourg: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Alston, P. (2020). *The parlous state of poverty eradication, Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*. United Nations, Human Rights Council Forty-fourth session 15 June–3 July 2020 Agenda item 3 (A/HRC/44/40).
- Aslan, G. (2020). Türkiye’de Yoksulluk ve İşgücü Piyasası. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 83-105.
- Barbieri, P., Cutuli, G. ve Scherer, S. (2018). In-work poverty in Southern Europe: the case of Italy. H. Lohmann-I. Marx (Ed.), *Handbook on In-Work Poverty* içinde (s. 312-326). Edward Elgar Publishing.
- Berkman, K. (2023). Türkiye’de çalışan yoksulluğunun yansımaları: Çalışan maddi yoksunluğu. A. A. Cengiz-B. U. Hekimler (Ed.), *Prof. Dr. Ercan Güven’e Armağan, Emegün Hallerine Dair Yüzleşmeler* içinde (s. 61-110). Yeni İnsan Yayınları.
- Crettaz, E. (2018). In-work poverty among migrants. H. Lohmann-I. Marx (Ed.), *Handbook on In-Work Poverty* içinde (s. 89-107). Edward Elgar Publishing.
- Dedeoğlu, S., Adar, A. Ş. ve Sıralı, Y. (2021). *Kurumlar Arası İş Birlikleri ile Kadın İstihdamını Desteklemek: Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Uygulamaları*. Uluslararası Çalışma Örgütü.
- Erdođdu, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 41 (2), 63-114.
- EUROFOUND (2004). *Working Poor in the European Union, Seminar Report (Brussels, 1-2 July 2004)*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- EUROSTAT (2010). *In-work poverty in the EU-2010 Edition*. Publications Office of the European Union.
- EUROSTAT (2017). *Material and social deprivation. News articles, European Statistical Office*. Erişim adresi https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/DDN-20171212-1

- EUROSTAT (2021a). *Material deprivation. Glossary, European Statistical Office*. Erişim adresi https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Material_deprivation
- EUROSTAT (2021b). *Severe material and social deprivation rate (SMSD). Glossary, European Statistical Office*. Erişim adresi [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_material_and_social_deprivation_rate_\(SMSD\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_material_and_social_deprivation_rate_(SMSD))
- EUROSTAT (2023a). *EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology- in-work poverty. European Statistical Office*. Erişim adresi [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_in-work_poverty](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_in-work_poverty)
- EUROSTAT (2023b). *In-work poverty (ilc_iw). Population and social conditions database, European Statistical Office*. [<https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>]
- EUROSTAT (2023c). *Persons at risk of poverty or social exclusion (ilc_pe) (EU 2030 target). Population and social conditions database, European Statistical Office*. Erişim adresi <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>
- EUROSTAT (2023d). *Material deprivation (ilc_md). Population and social conditions database, European Statistical Office*. Erişim adresi <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>
- EUROSTAT (2023e). *Living conditions in Europe-material deprivation and economic strain. Statistics Explained, European Statistical Office Statistical article*. Erişim adresi https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_material_deprivation_and_economic_strain&oldid=585147#Material_and_social_deprivation
- EUROSTAT (2023f). *EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology - people at risk of poverty or social exclusion. European Statistical Office*. Erişim adresi [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_people_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_people_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion)
- EUROSTAT (2023g). *Material and social deprivation rate by age, sex and most frequent activity status (ilc_md01). European Statistical Office*. Erişim adresi <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/database>
- Gautie, J. ve Ponthieux, S. (2016). Employment and the working poor. D. B.-L.M. Burton (Ed.), *The Oxford Handbook of the Social Science of Poverty* içinde (s. 486-504). Oxford University Press.
- Government of Ireland (2023). *Appendix 3 Glossary. Department of Employment Affairs and Social Protection*. Erişim adresi <https://assets.gov.ie/47320/85080d66f83d4a14a64a3cc04d577118.pdf>
- Guio, A. C., Marguerit, D. ve Salagean, I. C. (2021). In-work poverty and deprivation dynamics in Europe. A.C. Guio-E. M.-B. Nolan (Ed.), *Improving the Understanding of Poverty and Social Exclusion in Europe-2021 Editions* içinde (s. 253-273). Publications Office of the European Union.
- Gülmez, M. (2007). Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartına Uyum Sağlayabilecek miyiz?. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 12 (1), 27-52.

- Halleröd, B., Ekbrand, H. ve Bengtsson, M. (2015). In-work poverty and labour market trajectories: Poverty risks among the working population in 22 European countries. *Journal of European Social Policy*, 25 (5), 473–488. [doi: 10.1177/0958928715608794]
- Hanzl-Weiß, D., Vidovic, H. ve Sanoussi, F. (2010). *Working Poor in Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Horemans, J. (2018). Atypical employment and in-work poverty. H. Lohmann-I. Marx (Ed.), *Handbook on In-Work Poverty* içinde (s. 146-168). Edward Elgar Publishing.
- ILO (2018). *World Employment and Social Outlook: Trends 2018*. International Labour Office.
- ILO (2023). *World Employment and Social Outlook: Trends 2023*. International Labour Office.
- ILOSTAT (2023a). *Statistics on working poverty*. Erişim adresi <https://ilostat.ilo.org/topics/working-poverty/>
- ILOSTAT (2023b). *Statistics on working poverty. Employment by sex, age and economic class -ILO modelled estimates, Nov. 2022 (thousands)-Annual*. Erişim adresi https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer6/?lang=en&segment=indicator&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_CLA_NB_A
- Lancker, W. V. ve Horemans, J. (2018). Childcare policies and in-work poverty. H. Lohmann-I. Marx (Ed.), *Handbook on In-Work Poverty* içinde (s. 261-275). Edward Elgar Publishing.
- Lohmann, H. ve Crettaz, E. (2018). Explaining cross-country differences in in-work poverty. H. Lohmann-I. Marx (Ed.), *Handbook on In-Work Poverty* içinde (s. 50-68). Edward Elgar Publishing.
- Lugo, M. A. ve Jolliffe, D. M. (2018). Why the World Bank is adding new ways to measure poverty. World Bank Blogs, Let's Talk Development. Erişim adresi <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/why-world-bank-adding-new-ways-measure-poverty>
- McKnight, A., Stewart, K., Himmelweit, S. M. ve Palillo, M. (2016). *Low pay and in-work poverty: preventative measures and preventative approaches-Evidence Review*. Publications Office of the European Union.
- OECD (2009). *Is Work the Best Antidote to Poverty?. OECD Employment Outlook 2009: Tackling the Jobs Crisis*. Paris: OECD Publishing.
- Pena-Casas, R. ve Ghailani, D. (2011). Towards individualizing gender in-work poverty risks. N. Fraser-R. Gutierrez-R. Pena-Casas (Ed.), *Working Poverty in Europe. Work and Welfare in Europe* içinde (s. 202-231) Palgrave Macmillan.
- Pena-Casas, R. ve Latta, M. (2004). *Working Poor in the European Union*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Pena-Casas, R., Ghailani, D., Spasova, S. ve Vanhercke, B. (2019). *In-work Poverty in Europe. Brussels: A study of national policies*. European Social Policy Network (ESPN)- European Commission.
- Pineda-Hernández, K., Rycx, F. ve Volral, M. (2021). *How Collective Bargaining Shapes Poverty: New Evidence for Developed Countries*. IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series, IZA DP No. 14555.
- Ponthieux, S. (2018). Gender and in-work poverty. H. Lohmann-I. Marx (Ed.), *Handbook on In-Work Poverty* içinde (s. 70-87). Edward Elgar Publishing.

- SPC (2014). *Social Europe Many ways, one objective Annual Report of the Social Protection Committee on the social situation in the European Union 2013*. Social Protection Committee (SPC), Publications Office of the European Union.
- Thiede, B. C., Sanders, S. R. ve Lichter, D. T. (2018). Demographic drivers of in-work poverty. H. Lohmann-I. Marx (Ed.), *Handbook on In-Work Poverty* içinde (s. 109-122). Edward Elgar Publishing.
- TÜİK (2023a). *Türkiye İstatistik Kurumu İşgücü İstatistikleri (2014 ve Sonrası) Veritabanı*. Erişim adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr>
- TÜİK (2023b). *Türkiye İstatistik Kurumu Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri Veritabanı*. Erişim adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr>
- UNSD (2023). *SDG indicator metadata (Harmonized metadata template-format version 1.1)*. United Nations Statistics Division. Erişim adresi <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-01-01-01b.pdf>
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2015). İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları: Türkiye’de Yeni Politika Arayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (3), 723-750.